

Grafičke zbirke u hrvatskim knjižnicama

Cuculić, Mihaela

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:383883>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Mihaela Cuculić

Grafičke zbirke u hrvatskim knjižnicama

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Mihaela Cuculić
Matični broj: 20132

Grafičke zbirke u hrvatskim knjižnicama
(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost – smjer knjižničarstvo

Mentor: dr.sc. Aleksandra Horvat

Rijeka, 19.svibnja 2017.

SADRŽAJ:

Sažetak	5
1. Uvod	6
2. Grafika	8
2.1 Grafičke tehnike	8
2.2 Hrvatska grafika	12
3. Grafičke zbirke u knjižnicama	15
3.1 Formalna i sadržajna obrada grafičke građe u knjižnicama	17
3.2 Problemi predmetne obrade neknjižne građe	20
3.3 Važnost vremenskih predmetnih odrednica	22
4. Digitalizacija grafike	23
4.1 Autorska prava	26
4.2 Digitalizirana zagrebačka baština	29
4.3 Digitalizacija <i>Kartografske i grafičke zbirke</i> Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani	32
4.4 Grafička zbirka Sveučilišne knjižnice Princeton	33
5. <i>Valvasorova grafička zbirka</i> u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu	35
6. Grafička zbirka NSK Zagreb	37
6.1 Grafički listovi	41
6.2 Umjetnički oblikovana/oslikana knjiga	43
6.3 Pjesničko-grafičke mape	44
6.4 Sačuvani prikazi Dioklecijanove palače	46
6.5 Razglednice	49
6.6 Digitalne zbirke NSK Zagreb	50
7. Sveučilišna knjižnica Rijeka	53
7.1 Grafička građa u SVKRI	56
8. Zaključak	58

Literatura	60
Popis reprodukcija	65

Sažetak

Rad *Grafičke zbirke u hrvatskim knjižnicama* detaljno prikazuje vrstu, opseg i sadržaj grafičkih zbirki u hrvatskim knjižnicama, kao i primjere iz svjetskih knjižnica. Opisuje na koji način se posebna vrsta građe (grafika) obrađuje u knjižnicama napominjući razliku u odnosu na druge vrste građe koju knjižnice sadrže. Bavi se i njezinom digitalizacijom. Objašnjava grafiku od njezina nastanka, naglašavajući i njezine vrste.

KLJUČNE RIJEČI: grafika, grafičke zbirke, formalna i sadržajna obrada, digitalizacija

Summary

Graphic collections in Croatian libraries details the type, extent and content of graphic collections in Croatian libraries, as well as examples from world libraries. This work describes how a particular type of material (graphics) is processed in libraries by pointing to the difference to other types of material that libraries contains. It also points out the details about digitisation of graphics. It explains the origin of graphics, emphasizing the types of graphics.

KEY WORDS: graphic, graphic collections, formal and content processing, digitalization

1. Uvod

Sva građa koju posjeduje neka knjižnična ustanova naziva se knjižničnim fondom. U manjim knjižnicama, fond se obično dijeli na zbirku knjiga i zbirku periodike (časopisi, novine), dok u knjižnicama koje su većeg opsega (nacionalne, općeznanstvene, veće narodne knjižnice) možemo govoriti o općoj zbirci i nizu posebnih zbirki, o kojima ćemo nešto reći u recima koji slijede.¹

Ako govorimo o narodnim knjižnicama, one podrazumijevaju raznovrsnu knjižničnu građu; knjige, brošure, novine, revije, časopise, publikacije, notna izdanja, zemljopisne karte, ali i različitu vrstu neknjižne građe koja će nas u ovom radu posebno zanimati. U neknjižnu građu možemo ubrojiti: audiovizualnu građu (gramofonske ploče, magnetofonske vrpce, kasete, kompaktne ploče, videokasete, filmove, CD-ove, DVD-ove itd.), grafičku građu, igre i igračke, magnetne medije i sl.²

Knjižnice u svoj fond okupljaju istovrsnu ili srodnu građu u različite uređene zbirke. Podjela tih zbirki provodi se prema vrsti građe i prema sadržajima koji su zastupljeni. Prema vrsti građe razlikujemo sljedeće vrste zbirki: zbirku rukopisa, zbirku starih tiskanih knjiga, zbirku periodike, zbirku grafike, zbirku kartografskih publikacija, muzikalija, fotografija, gramofonskih ploča, mikrofilmova, sitnog tiska i sl.³ Grafičke zbirke obuhvaćaju raznovrsnu građu poput fotografija, plakata, razglednica, umjetničkih reprodukcija, ponekad i skulpturalnih djela, a kao dodatak grafičkoj zbirci mogu biti i posebne vrste zbirki koje nazivamo još i *artoteke* čiji je primarni zadatak nabavljati originalna likovna umjetnička djela.

¹ Tadić K. Rad u knjižnici. Opatija: Naklada Benja, 1994., str. 19.

² Upute za poslovanje narodnih knjižnica / Malnar A., (ur.) Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 1996., str. 19.

³ Tadić K. 1994., str. 28.

Kulturna baština unutar koje ulaze i likovna djela vrijednost je prošlosti koju prepoznajemo u sadašnjosti da bismo ju očuvali za budućnost. Ona može biti materijalna i nematerijalna. Prvi način izražavanja ljudskih misli i pojmova bio je pomoću slika, slike su zamijenile jezik čime je uspostavljen odnos između ta dva pojma. Detaljno ćemo ovu tvrdnju potkrijepiti kada ćemo se baviti obradom likovne građe u poglavljima koji slijede.

Likovna djela osim ovdje spomenutih knjižnica, čuvaju još i muzeji i arhivi. To ne čudi s obzirom da se ove ustanove vrlo često nazivaju *ustanove pamćenja*. Za njihov rad, ali i zajedničku suradnju bitni su mnogi čimbenici: uloga države, uloga zainteresiranih korisnika i sl. Danas se mnoge ustanove, kao i pojedinci bore za objedinjenje ovakvih ustanova, a veliku ulogu u tome naravno ima i tehnologija.

Ponekad ta kulturna baština može biti identična, pa postoji i građa koja se pronalazi u sve tri ustanove, uglavnom su to razglednice i fotografije. Muzeji i knjižnice funkcioniraju na vrlo sličan način; njihov temelj čini publika. Razlikujemo dvije skupine korisnika; laici i specijalisti. Ovakve ustanove moraju imati sluha i za jedne i za druge.

2. Grafika

Riječ grafika potječe od grčke riječi u značenju slikarske umjetnosti. U likovnim umjetnostima međutim, ona se definira kao niz tehničkih postupaka umnožavanja crteža ili slikovnih prikaza pri kojima se s ploče od drva, kovine, kamena ili nekog drugog materijala, a koja je obrađena kao matrica i premazana bojom, otiskuju grafički listovi i reprodukcije.⁴

Kada se grafika pojavila, otiskivanje se vršilo rukom, pomoću valjka, a danas se radi posebnim strojevima (preše, tijesak...). Pojavu grafike vezujemo uz kraj srednjeg vijeka, točnije uz proizvodnju papira. Od tada, pa sve do 19. stoljeća obrtnici su prenosili umjetnički crtež na matricu, tek u kasnijem periodu cijeli postupak počinju izvoditi sami. Razlikujemo originalnu grafiku koju bismo mogli objasniti kao originalni autorov rad i reproduktivnu grafiku koja je prijenos tuđeg djela u grafičku tehniku.⁵ U povijesti je posebno mjesto zauzela i tzv. utilitarna ili tehnička grafika čiji je osnovni zadatak bio reproduciranje geografskih karata, geometrijskih crteža, shema i sl.

Kao i svaka druga vrsta umjetnosti i grafika je postepeno postajala samostalno umijeće i na kraju se uzdigla kao posebna likovna disciplina.

2.1 Grafičke tehnike

Grafiku možemo podijeliti prema materijalu i načinu obrade iz čega proizlazi nekoliko različitih grafičkih tehnika; drvorez, bakrorez, bakropis, litografija, suha

⁴ Enciklopedija, URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23038> (posjet 02.05.2017.)

⁵ Batušić S. Pregled povijesti umjetnosti. Zagreb: Školska knjiga, 1964., str.157.

igla, linorez, sitotisak, računalna grafika. Ploča kao matrica može biti obrađena na tri različita načina:

- a) kod drvoreza i linoreza izrađuje se kao izbočeni reljef (tehnika visokog tiska)
- b) kod bakroreza, bakropisa i njihovih inačica (suha igla, akvatinta, mezzotinta) crtež je urezan ili izjeden kiselinom (tehnika dubokog tiska)
- c) kod litografije su površine kamena i crteža u istoj ravnini (tehnika plošnog tiska).⁶

U tehniku visokog tiska ulaze:

- a) drvorez – ploča na kojoj se urezuje je od drveta. Koristile su se različite vrste drveta od kojih su poznate šimširovo drvo žućkaste boje i to za finije vrste drvoreza, dok se za grublje vrste koriste bagremovo, trešnjevo, jasenovo i sl.⁷ Ploča za drvorez izrezuje se poprečnim pravcem debla i mora biti debela oko 2 cm dok je drvo potpuno suho. Crtež mora biti jasan i ne smije se brisati. Drvorez se razvio potkraj 14. stoljeća i to u isto vrijeme kada su zlatari i oružari otkrili i usavršili tehniku bakroreza i bakropisa.
- b) drvorez u boji – radi se na isti način kao i prethodno spomenuti crno-bijeli drvorez, ali se ovdje za svaku boju mora izraditi posebna matrica. Prilikom otiskivanja, prvo se otiskuju svijetle boje, a zatim tamne.
- c) linorez – kao podloga za izradu matrice koristi se linoleum. U školama se linorez vrlo često koristi jer je linoleum mekan i lako se izrezuje. Prije nanošenja crteža, linoleum se mora izbrusiti finim brusnim papirom, premazati bijelom tempera bojom na koju se prenosi crtež.⁸ Mogu se koristiti i ploče od podolita ili sličnih plastičnih masa.

⁶ Isto, str. 157.

⁷ Jakubin M. Osnove likovnog jezika i likovne tehnike. Zagreb: Institut za pedagogijska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1990., str. 104.

⁸ Isto, str. 107.

- d) gipsorez – prvo se izrađuje gipsana ploča koja služi kao podloga za izradu matrice, princip izrade jednak je kao kod drvoreza i linoreza.
- e) kartonski tisak – ovdje se ne reže međuprostor već se forme koje će predstavljati crtež izrezuju iz kartona i lijepe na tvrdi kartonsku podlogu.

U tehnike dubokog tiska ubrajamo:

- a) bakrorez – izrađuje se na ploči od bakra, mjedi ili cinka debeloj 1 do 3 mm. Ploču prije obrade treba dobro očistiti i obraditi staklenim papirom, te polirati kredom koja se nanosi pomoću lanene krpe. Crtež se prenese na ploču i urezuje pomoću oštrog alata. Bakrorez se naziva i gravura jer se u ploči urezuje i gravira crtež.⁹ Često se može čuti kako je bakrorez najljepša grafička tehnika zbog reljefnosti crta koje nastaju zbog jakog pritiska preše.
- b) suha igla – nakon što se bakrena ili cinkova ploča premaže parafinskim uljem u tankom sloju crtež se prenosi na nju preko indigo-papira. Iglom se gravira u samu ploču jer je relativno mekana.
- c) bakropis – crtež se ne urezuje direktno u metal nego se metal prethodno premaže voskom i tada se crta po vosku. Nakon toga se ploča podvrgava izjedanju kiseline (jetkanju) tako da ona izgrize one dijelove koji predstavljaju sam crtež, a vosak zaštiti neiscrtane dijelove od nagrivanja.¹⁰ Bakropis se može izvoditi tehnikom crnog ili tvrdog voska te tehnikom mekog voska.
- d) bakropis u boji – izrađuje se na način da se pripremi klišej jednom od navedenih tehnika bakropisa i tada se boja unosi u urezane linije.
- e) akvatinta – danas je najraširenija među tehnikama dubokog tiska. Pruža nove, različite likove izražajne mogućnosti: tonske i plošne vrijednosti.¹¹

⁹ Isto, str. 108.

¹⁰ Isto, str. 110.

¹¹ Isto, str. 111.

I na kraju ćemo ukratko spomenuti i tehnike plošnog tiska:

- a) litografija – otisak crteža koji se radi masnom kredom, litografskim tušem ili kemijskom tintom na ravnoj površini kamene ploče. Kamen koji služi kao matrica je vapnenac ili škriljevac. Litografiju je izumio Nijemac J. A. Senefelder (1796.).
- b) litografija u boji – prije otiskivanja na ploču, autor mora napraviti nacrt koji će u sebi sadržavati sve boje koje će se kasnije otiskivati. Riječ je o tzv. *konturnoj ploči* koja određuje granice za sve boje i tonove.¹²
- c) monotipija – na ravnoj, cinčanoj, aluminijskoj ili ploči od plastičnih masa izrađuje se kistom crtež ili slika uljanim bojama ili temperama uz dodatak glicerina. Nakon toga crtež se pod pritiskom otisne na papir.
- d) sitotisk (serigrafija) – najnoviji pronalazak u području plošnog tiska. Kroz svilu (sito) utiskuje se boja na papir, platno, lim, drvo, staklo i druge podloge. Određena mjesta na situ pune se različitim šablonama; rezana šablona, crtana šablona i foto-šablona.¹³

Već smo napomenuli kako prvi datirani drvorezi potječu iz kraja 14. stoljeća, uglavnom se razvijaju na području Njemačke i Nizozemske, ali najznačajniji majstori pojavljuju se u 16. stoljeću; L. Cranach St., A. Dürer, H. Holbein ml. i sl.¹⁴ Tokom 17. i 18. stoljeća, drvorez je zamro, obnovljen je tek u 19. stoljeću kada se pojavljuje u ilustracijama knjiga i grafičkim listovima. U 16. stoljeću posebno su bili poznati bakropisi renesansnih slikara u Njemačkoj i Italiji. U kasnijim stoljećima u bakrorezu se izvode neka od najvećih djela umjetničkog dometa od strane vrlo uspješnih i talentiranih autora; Rembrandta, A. Canaletta,

¹² Isto, str. 112.

¹³ Isto, str. 113.

¹⁴ Enciklopedija, URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23038> (posjet 02.05.2017.)

W. Hogartha, F. Goye, E. Degasa, C. Pissaroa, H. Matissea, P. Picassa, J. Villona itd.¹⁵

U 17. stoljeću utemeljene su prve ustanove ili atelijeri za reproduciranje grafičkih listova prema djelima u ulju slikara (*halkografije*). Ubrzo nakon toga uslijedilo je i osnivanje grafičkih zbirki odnosno kabineta od kojih je jedna od najznačajnijih Albertina u Beču.

2.2 Hrvatska grafika

Grafika se u Hrvatskoj koristila za dokumentiranje različitih područja ljudske djelatnosti (arhitektonski spomenici, pučke nošnje, vedute, krajolici, običaji i portreti, zemljopisne karte...). HAZU u Zagrebu čuva i izlaže izvorne i reproduktivne grafike hrvatskih i svjetskih umjetnika. Grafička slika se u hrvatsku publiku udomaćila tokom renesansnog doba, posebno u knjigama na hrvatskom jeziku koje su se tiskale pretežno u Veneciji, a kasnije i u tiskarama diljem Hrvatske (Senj, Rijeka, Nedelišće, Varaždin...)¹⁶ Milan Pelc, povjesničar umjetnosti koji se bavio problematikom grafike na našim područjima napravio je podjelu razvoja grafike u Hrvatskoj:

- a) najstarija skupina grafika – grafike koje kao predlošci koriste umjetnici u Hrvatskoj
- b) skupina ilustriranih knjiga na hrvatskom jeziku namijenjena isključivo hrvatskim primateljima
- c) grafički listovi i tiskane ilustrirane knjige uvezene za domaće korisnike iz Italije i drugih europskih zemalja.¹⁷

¹⁵ Isto

¹⁶ Pelc M. Od primanja do stvaranja: hrvatska grafika 15. i 16. stoljeća. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 48., ¾, (2005.), str. 16-49., str. 17., URL: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/91> (posjet 09.05.2017.)

¹⁷ Isto, str. 18.

Postoji niz pretpostavka kako se grafika pojavljuje u Dalmaciji već sredinom 15. stoljeća. Međutim, novija istraživanja pokazala su kako je tada više bila prisutna zlatarska radinost, a *prava* grafika pojavljuje se tek u posljednjoj trećini 15. stoljeća. Tada se slikari počinju koristiti grafičkim listovima kao predlošcima za vlastite kompozicije. O tome svjedoči primjer iz Istre; crkva sv. Marije u Beramu gdje su umjetnici svojim naručiteljima pokazivali predloške na grafikama, pa po njima tek kasnije oslikavali freske.¹⁸ Zanimljivo je napomenuti kako su tada grafike bile izrazito popularne na području sjevernih hrvatskih krajeva, a manje u Dalmaciji i Južnoj Hrvatskoj. U 16. stoljeću to će biti obrnuto. Najstarije hrvatske glagoljske tiskane knjige imaju ukrašene inicijale čak i grafičke prikaze na cijelim stranicama.

U izravan doticaj s grafikom hrvatski primatelji su dolazili putem ilustriranih tiskanih knjiga kao što su bili npr. misali, a pod utjecajem južnonjemačkih grafičara čiji radovi često završavaju u Veneciji koja je gotovo uvijek kroz povijest bila povezana s našim umjetnicima i utjecala na njihov rad. Tada se uglavnom ilustrira vjerska literatura; brevijari, molitvenici, zbirke propovjedi, evanđelistari itd. I to na vrlo jednostavan, gotovo priprost način. Svjetovna izdanja knjiga rijetko su bila ilustrirana. Kao prvi takav primjer spominje se ep Marka Marulića, *Judita*.¹⁹ Najbogatija ilustrirana knjiga s kraja 16. stoljeća bila je zbirka djela dubrovačkog pjesnika Dominika Zlatarića, koja je tiskana u Veneciji.

Prvi poznati grafičar u Hrvatskoj bio je Niže Radaković (15.st.), a tiskanjem i ukrašavanjem knjiga u tom periodu bavili su se i D. Dobrićević i A. Paltašić.²⁰ U 16. stoljeću poznati grafičari bili su Andrija Medulić Schiavone, Martin Rota Kolunić i Natale Bonifacio. Za njih trojicu možemo reći kako su dali veliki doprinos povijesti europske renesanse grafike. Radili su izvan Hrvatske, ali su njihovi talenti razvijeni u domaćoj sredini.

¹⁸ Isto, str. 20.

¹⁹ Isto, str. 32.

²⁰ Enciklopedija, URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23038> (posjet 02.05.2017.)

Andrija Medulić Schiavone ističe se kao jedan od grafičkih inovatora koji je iako je bio slikar, obogatio bakrorez tehnikom suhe igle i montipijskim postupkom. Njegov se grafički opus ubraja u najzanimljivije u Italiji u 16. stoljeću. Smatra se kako je za to zaslužan njegov učitelj veliki talijanski slikar Parmigianino.²¹ Ako pogledamo njegov grafički rukopis uočiti ćemo niz karakteristika; mnogo ekspresivnih kontrasta svijetlog i tamnog sa svežnjevima linija neujednačene gustoće s izduljenim *gumenastim* likovima bez dosljedno provedene anatomske pravilnosti i tajnovitim prostorima.

Martin Rota Kolunić svoje je grafičko znanje najvjerojatnije stekao u radionici šibenskog zlatara i gravera Horacija Fortezze. Daljnju afirmaciju doživio je u Veneciji gdje se uključio u rad razgranate industrije grafičkih listova. Ono po čemu se Kolunić razlikuje od Medulića jest da je izrađivao zemljovide (tri zemljovida Dalmacije), bakrorezne vedute gradova, reprodukcije slikarskih djela, ilustrirane letke itd.²² Bio je i dvorski portretist na habsburškom dvoru u Beču.

Natale Bonifacio bio je također rodom iz Šibenika i vrlo cijenjen i uspješan grafičar. Poput Kolunića izrađivao je vedute i zemljovide prema predlošcima talijanskih kartografa. Jedno od njegovih najznačajnijih djela su bakropisne ilustracije u knjizi Jana Zuallarta; *Il devotissimo viaggio di Gerusalemme* (1587.).²³

Iz svega rečenog (naročito iz opusa navedenih umjetnika) možemo zaključiti kako je Andrija Medulić Schiavone bio grafičar-slikar, a ostala dvojica grafičari-informatori. Ovim majstorima svakako se mora pridodati i Julije Klović koji je bio sitno-slikar, ali je surađivao s nizom grafičara svoga doba.

²¹ Pele M. 2005., str. 43.

²² Isto, str. 43.

²³ Isto, str. 44.

Zanimanje za grafiku dodatno raste razvojem novijeg hrvatskog slikarstva, a utemeljenje moderne hrvatske grafike rezultat je umjetničke i pedagoško-organizacijske djelatnosti slikara M. Cl. Crnčića i T. Krizmana.²⁴

Od 1945. godine nadalje još je veći interes za grafiku u našim krajevima, a ona je i obogaćena bojom i sve se više približila slikarstvu.

3. Grafičke zbirke u knjižnicama

Kao što smo već nekoliko puta napomenuli likovna građa je nepresušno vrelo različitih informacija koje ovise o umjetnikovom senzibilitetu i afinitetima. Osim grafike koju smo detaljno opisali, grafičke zbirke čuvaju i fotografije, slike nastale raznim tehnikama (npr. akvareli ili ulje na platnu), razglednice, crteže, ponekad mogu imati i skulpture itd. Međutim u našim knjižnicama prevladavaju grafike, pa smo ih iz tog razloga detaljno opisali. Kako bi takva građa unutar knjižnica bila dostupna najrazličitijim korisnicima, treba ju opisati na odgovarajući način. Grafičku zbirku bismo mogli definirati kao muzejsku jedinicu unutar druge ustanove koja obavlja muzeološke poslove prikupljanja, čuvanja, proučavanja, komuniciranja te izlaganja likovne građe nastale na papiru, a toj kategoriji pripadaju i grafičke mape tzv. bibliofilska izdanja tj. *autorski oslikane knjige*.²⁵ Dio grafičkih mapa čine slobodni grafički listovi uloženi u zaštitne omote ili kutije, a veći dio ovakvih umjetničkih ostvarenja nastao je u suradnji likovnog umjetnika s pjesnikom ili glazbenikom. Neke od njih su i uvezane, pa izgledaju poput knjiga. Grafičke mape se izrađuju u vrlo malom broju primjeraka i nisu nužno ispunjene grafikom. Prilikom obrade autorski oslikane knjige, katalogizator s njom postupa kao sa standardnom knjigom, samo se u rubrici vrsta

²⁴ Enciklopedija, URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23038> (posjet 02.05.2017.)

²⁵Ilić-Olujić T. Umjetnički oblikovana/oslikana knjiga - dio umjetničke zbirke ili knjižničnog fonda. // Muzeologija. 48/49., (2011/2012.), str. 46-49., str. 46. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/164825> (posjet 02.05.2017.)

građe ističe da je riječ o vizualnoj građi, odnosno grafičkoj mapi.²⁶ Obraduje se i kao jedna jedinica građe, a rad s takvom građom moguć je samo u čitaonici zbirke. Ne smije se nikada iznositi, osim ako nije potrebna za neku izložbu, a tada ju je moguće posuditi samo posudbenim ugovorom. Kao i kod svakog drugog likovnog djela, potrebno je da autorski oslikane knjige obrađuje stručna osoba, povjesničar umjetnosti jer se znalo događati da knjižničar kojem to nije struka ne zna prepoznati da li je riječ o originalu ili kopiji. Ako institucija koja baštini takva djela nema umjetničku zbirku važno je da ta djela prepozna kao *knjige s dodanom vrijednosti* koje zahtijevaju drugačiji pristup od običnih knjiga.

Unutar grafičkih zbirki mogu postojati i tzv. pjesničko-grafičke mape unutar kojih je vidljiv poseban oblik suradnje između pjesnika i grafičara. Primjere ovakvih mapa detaljnije ćemo opisati u sklopu poglavlja *Grafička zbirka NSK Zagreb*.

Ako govorimo o korisnicima grafičkih zbirki, možemo reći kako je uglavnom riječ o povjesničarima, povjesničarima umjetnosti i drugim sličnim stručnjacima kojima je ovakav tip građe potreban u radu i istraživanju. Svakako su tu i studenti koji se bave likovnom građu na svojim fakultetima i imaju potrebu posegnuti za originalnim umjetničkim djelima kako bi ih lakše razumjeli. Iz toga razloga ovakve se zbirke uglavnom i mogu pronaći u sveučilišnim knjižnicama namijenjenim ovim ciljanim skupinama.

Važnost uporabe odrednica za vrstu i fizičko obilježje pri obradi likovne građe prvi puta su uvidjeli u Kongresnoj knjižnici na odjelu *Prints & Photographs Divison* 1980. godine.²⁷ Ovaj problem razradili su u djelu iz 1986. godine *Descriptive terms for graphic materials; genre & physical characteristic headings*. Autori A. Alexander i T. Meehleib napisali su i članak *The thesaurus for graphic materials*, u kojem su se pozabavili poviješću tezaurusa i dali vrijedne

²⁶ Isto, str. 47.

²⁷Vlašić-Jurić V.; Ilić-Olujić T. Važnost odrednice za vrstu i fizičko obilježje pri sadržajnoj obradi i analizi likovnih djela : na primjeru likovne građe iz Grafičke zbirke NSK u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 57., 1-3., (2014.), str. 377-390., str. 378., URL: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1737/vbh/God.57\(2014\).br.1-3](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1737/vbh/God.57(2014).br.1-3) (posjet 02.05.2017.)

primjere uporabe odrednica. U domaćoj literaturi ovom se problematikom bavila M. Maštrović; pisala je o problematici sadržajne obrade što je utemeljila na svom iskustvu prilikom rada u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pri Grafičkoj zbirci.

3.1 Formalna i sadržajna obrada grafičke građe u knjižnicama

Likovna građa se unutar knjižnica opisuje na dva načina; formalno i sadržajno. Ovakav način obrade je bitan da bi korisnik mogao dobiti uvid u ovaj tip građe. 1970-ih godina prošlog stoljeća na području Kanade, Engleske i SAD-a počinju se izrađivati pravila za obradu neknjižne građe koja bi bila spojiva s onima koja su se upotrebljavala za knjige.²⁸

Raznolikost muzejske građe, kao i njezin karakter te izdvojenost iz stvarne okoline čine probleme u obradi likovne građe. Za korisnika i obrađivača jednaku važnost imaju oblik i materijal od kojeg je predmet načinjen te njegovo značenje.²⁹ Likovnu građu je potrebno obraditi iz formalne i sadržajne perspektive radi što boljeg zadovoljenja korisnikovih potreba i radi stvaranja novih znanja. Potrebno ju je obraditi, iščitati njezine formalne i sadržajne informacije što uključuje dimenziju, tehnike, te druga materijalna obilježja i na kraju godinu i mjesto nastanka. Potrebno je obraditi i informacije o sadržaju djela. Sve navedeno je i osnovni zadatak katalogizatora jer što je obrada bolja, informacija je brža i točnija.

Vrlo je logično da ovakva obrada od katalogizatora zahtjeva i određena znanja, ali vrlo često i istraživački rad.

²⁸ Svenonius E. Intelektualne osnove organizacije informacija. Lokve: Benja, 2005., str. 84.

²⁹ Vujić Ž. Možemo li govoriti o sadržajnoj obradi muzejske građe. // Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova: Rovinj, 1997./ Willer M.; Katić T. (ur.) Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1998., str. 177-180., str. 179.

Formalni podaci koji su potrebni za opis likovne građe vrlo često nisu navedeni na samom djelu, pa katalogizator ponekad mora konzultirati i druge izvore (podaci o autoru, godini nastanka, izdavaču ili naslovu djela).³⁰ Naslov je kod likovnih djela uglavnom vrlo bitan jer nas uvodi u sam sadržaj građa, iako to nije uvijek pravilo. To se može vidjeti na primjeru grafike *Zagreb* koja nas upućuje na grad Zagreb, ali na nama je da zaključimo da li se radi o panoramskom prikazu grada Zagreba ili je na prikazu neki objekt, spomenik istog grada.

Ukoliko djelo nema naslov, katalogizator mu ga mora dati i to na način da vodi brigu o sadržaju djela bez osobne prosudbe vrijednosti ili bilo kakvih osobnih dojmova o djelu, kao niti pripadnosti nekoj od stilskih značajki djela. Nakon toga se pristupa strojnoj obradi likovne građe, pri čemu se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu koristi MARC21 format za čitljivo katalogiziranje koji uključuje polja za formalnu i sadržajnu obradu građe.³¹

U sadržajnoj obradi ovakvih djela jednako su bitne i odrednice za vrstu i materijalno obilježje. Materijalno obilježje građe jedan je od glavnih elemenata pri izgradnji fonda grafičkih zbirki u knjižnicama iz razloga što je za povijest umjetnosti od izrazite važnosti radi li se o grafici, crtežu, plakatu, uljanoj slici itd.³²

Osnovni cilj sadržajne obrade jest da katalogizator vizualno djelo pretvori u verbalni jezik; određivanje materijalnog obilježja (crtež, grafika, razglednica, plakat...), tehnika nastanka djela (kod grafike: bakropis, bakrorez, drvorez, linorez...) motivi djela (gradovi, pejzaži, portreti, mrtva priroda...). Katalogizator mora prepoznati vrstu i materijalno oblikovanje likovnog djela te unijeti podatak u sadržajni opis, pri čemu je svakako bitna struka katalogizatora i znanja iz ovog područja kako bi katalogizacija bila što uspješnija.

³⁰ Vlašić-Jurić V.; Ilić-Olujić T. 2014., str. 380.

³¹ Isto, str. 380.

³² Isto, str. 381.

Osim spomenutih odrednica za materijalno obilježje radi lakšeg i bržeg pretraživanja potrebno je navesti i odrednice za mjesto, državu nastanka i vremenski odsječak u kojem je djelo nastalo.³³ Može se dogoditi i da je djelo nastalo kombiniranjem više tehnika rada, tada se dodjeljuju odrednice za sve tehnike. Ako govorimo o portretima, ime portretirane osobe koristi se u odrednici za opći pojam kako bi se korisnicima olakšao dolazak do potrebne informacije. Iz toga proizlazi da se ne smiju zanemariti niti odrednice za vrstu koje označuju različite kategorije građe kojima se utvrđuje vrsta slikarskih tipova, metoda projekcije te namjena i način prikaza.³⁴ Odabir predmetnice ovisi o građi unutar pojedine zbirke, ali i o građi ustanove u kojoj se zbirka nalazi.

Da bi se kvalitetno obavila sadržajna obrada potrebno je izgraditi i strukturirani rječnik temeljen na prirodnom jeziku tako da se za isti ili sličan pojam treba koristiti samo jedan naziv i poštivati pravilo jednoznačnosti jer višeznačnost pojmova može dovesti do pogrešnih odgovora na korisničke upite.³⁵ Iako za publikacije iz kulture i umjetnosti ne postoji tezaurus za sva predmetna područja, možemo koristiti neke koji su izrađeni na vrlo kvalitetan način: tezaurus *Thesaurus for graphic materials TGM I: Subject terms* i *TGM II: Genre & physical characteristics terms* razvijenom u Kongresnoj knjižnici, odjelu *Prints & photographs division*.

Ukratko ćemo spomenuti i stvarna kazala u publikacijama iz kulture i umjetnosti. Pri sadržajnoj obradi dokumenata, apsolutna prednost daje se predmetnom kazalu jer izborom predmetnih odrednica ono pruža sveobuhvatne i brze odgovore na svako korisnikovo pitanje.³⁶ Dosadašnja kazala iz kulture i umjetnosti izrađivana

³³ Isto, str. 383.

³⁴ Maštrović M. Problemi predmetne obradbe neknjižne građe s posebnim osvrtom na obradbu crteža i grafika. // Predmetna obradba: ishodišta i smjernice: zbornik radova / Lasić-Lazić J.; Leščić J.; Petric J. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1998., str. 192-196., str. 195.

³⁵ Vlašić-Jurić V.; Ilić-Olujić T. 2014., str. 386.

³⁶ Dujmović D. Stvarna kazala u publikacijama iz kulture i umjetnosti. // Predmetna obradba: ishodišta i smjernice: zbornik radova / Lasić-Jazić J.; Leščić J.; Petric J. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1998., str. 166-184., str. 167.

su na najrazličitije načine, a po svom osnovnom tipu razlikujemo opća, tematska, predmetna ili imenska. Prilikom izrade takvog tipa, mora se na umu imati tri osnovna elementa; tekst, korisnik i autor.³⁷ Kao uzor dobro sastavljenog kazala može nam poslužiti Predmetno kazalo za bibliografiju radova u Vjesniku bibliotekara Hrvatske. Kazala se izrađuju zbog korisnika, pa ih jednako uspješno moraju koristiti i specijalisti i laici, ali i budući korisnici kazala.

3.2 Problemi predmetne obrade neknjižne građe

Predmet figuralne slike istodobno je generički i specifičan, a na slici mogu biti prikazani različiti objekti, bića, događaji, ali i apstraktni i neopipljivi pojmovi. Figuralne slike doslovni su portreti svoga vremena, pokazuju kako je neko razdoblje izgledalo, što je bilo važno zabilježiti otkrivajući njegove vrijednosti. Takva vrsta djela posebna je vrsta predmeta, jedinstvenog za slike, pa je nužna koordinacija predmetne analize i formalnog katalogiziranja. Za razliku od bibliografskog opisa, značenje slike može se usporediti s predmetnom analizom tekstualne građe gdje se analizira značenje riječi u tekstu, a ne vrsta koja određeno djelo ili predmet predstavlja.³⁸ Ako govorimo o bibliografskom opisu, deskriptivna informacija utječe na korisnikovu procjenu vrijednosti predmetne informacije, na ikonografsku analizu prikaza te na samo značenje.

Da bismo razvili sustav za klasificiranje značenja na slikama, potrebno je poznavanje teorije značenja u umjetnosti, teorije značenja u jeziku i neke klasifikacijske teorije. Razinama značenja u umjetničkom djelu bavio se Edward Panofsky, poznati povjesničar umjetnosti. M. Maštrović u svom članku *Problemi predmetne obrade neknjižne građe s posebnim osvrtom na obradu crteža i grafika*

³⁷ Isto, str. 179.

³⁸ Maštrović M. Problemi predmetne obrade neknjižne građe s posebnim osvrtom na obradu crteža i grafika. // 4. seminar: arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / Willer M.; Katić T. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001., str. 175-179., str. 175.

navodi tvrdnju ovog autora: znanje je stečeno praktičnim doživljajem svijeta i to je sve što je potrebno za razumijevanje činjenična i izražajna značenja – prvo opisuje što je na slici, a drugo o čemu je slika. Iz toga proizlazi da smisao slike ne određuje opseg njezinog značenja, već značenje određuje smisao slike.³⁹

Pri analizi predmeta slike zapravo pokušavamo odrediti mogući smisao značenja pred nama. Predmeti se mogu kategorizirati kao *generičko što*, *specifično što* i *o čemu*. Za predmete slika služi tzv. fasetna klasifikacija. Različite fasete za klasificiranje predmeta slike mogu se definirati kao one koje sadrže odgovore na pitanja: *Tko?*, *Što?*, *Kada?*, *Gdje?*.⁴⁰ Ranganathanova klasifikacija sadrži pet osnovnih faseta koje ujedno daju i odgovore na pitanja koja smo prethodno postavili:

- a) osobnost (Tko?)
- b) tvar (Što?)
- c) energija (Kada?)
- d) prostor (Gdje?)
- e) vrijeme (Gdje?).⁴¹

Kao što smo već napomenuli klasifikator se mora usredotočiti na sliku koju obrađuje, identificirati predmete slike, radnju, vrijeme i prostora. Svi ovi čimbenici vrlo često ovise o iskustvu i zvanju osobe koja predmetno označuje vizualnu građu. Pri odabiru predmetnice, klasifikator mora voditi brigu o aspektima vezanim uz građu; učestalost prikaza određenog predmeta, da li je često slikan ili su to novi aspekti koji se rijetko mogu pronaći u zbirkama slika itd.

³⁹ Isto, str. 177.

⁴⁰ Isto, str. 178.

⁴¹ Isto, str. 178.

3.3 Važnost vremenskih predmetnih odrednica

Vremenske predmetne odrednice nisu podjednako važne za sve struke. Njihova se prisutnost naročito javlja kod opisivanja sadržaja iz društvenih i humanističkih znanosti, naročito povijesti. Njihov osnovni zadatak je da unutar složenih predmetnih odrednica iskažu vremensku komponentu dokumenta čiji se sadržaj analizira.⁴² Navesti ćemo neke od primjera gdje se one pojavljuju:

- a) pojmovi vezani za skupine ljudi (egzistencija ljudi, stupanj njihova razvoja, razdoblje vladavine, razdoblje sukoba, odluke i politika, aktivnosti i proizvodi...)
- b) promjene u mišljenju i izražavanju koje mogu biti političke, gospodarske, društvene...
- c) pojmovi vezani uz pojedinca
- d) otkrića i kreativno stvaralaštvo
- e) zbivanja u prirodi (geološka, klimatska, astronomska, biološka...)
- f) ciklusi i intervali (ciklusi planeta, godišnja doba, praznici i blagdani...).

Vremenske predmetne oznake mogu biti dodatne i vodeće i obuhvaćaju određeno vremensko razdoblje na koje se odnosi predmet dokumenta tj. u koji predmet dokument može biti smješten. Vremenske predmetne oznake mogu biti:

- a) odrednica kojom se iskazuje vremensko razdoblje
- b) odrednica kojoj je svojstveno vrijeme ili ga podrazumijeva
- c) odrednica s pridjevom koji je pobliže određuje
- d) odrednica za imenovani pojam s datumom
- e) odrednica s dodatnom vremenskom oznakom.

⁴² Kužić-Purgarić B. Vremenske predmetne odrednice u predmetnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 51., ¼, (2008.), str. 19-35., str. 21. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=127513&lang=en (posjet 08.06.2017.)

⁴³ Isto, str. 21-22.

⁴⁴ Isto, str. 22.

Vremenske predmetne odrednice mogu biti izražene brojkama i riječima. To možemo vidjeti na nekoliko primjera koji se odnose na područje povijesti i umjetnosti; vremenske oznake za epohu (geološke ere, prapovijest, povijesna razdoblja...) upisuju se kao vodeća oznaka ako je ona sama predmet dokumenta, a kao dodatna ako predmet dokumenta obuhvaća to vremensko razdoblje, npr. Grčka-Vjerski život i običaji-Antika. Predmetne oznake za opći pojam kao što su oznake za umjetničko razdoblje, stilove i pravce upisuju se isključivo kao vodeća oznaka npr. Barok-Belgijska umjetnost.⁴⁵

4. Digitalizacija grafike

U današnjem vremenu dolazi do globalizacije informacijskih sustava i sve većeg utjecaja računala na našu svakodnevicu. Ovaj način življenja doveo je do mogućnosti pristupa velikom broju informacija, a samim time i ustanove poput arhiva, muzeja i knjižnica moraju pratiti ovu vrstu trendova. Knjižnice su danas *hibridne*, građa se u njima javlja u analognom i digitalnom obliku, a sve se više traži digitalizirana građa.

Unutar knjižnica veliki razvoj tehnologije doveo je do digitalizacije velikog broja građe, a samim time i digitalizacije grafičkih zbirki. Uloga digitalizacije je dvojaka;

- a) očuvanje informacijskog sadržaja tj. informacije koju određeni dokument nosi
- b) očuvanje materijalnog objekta kao nositelja informacije.⁴⁶

Sama uloga digitalizacija naznačila je zašto se ona provodi; zbog niza različitih čimbenika poput zaštite izvornika, povećanja dostupnosti i mogućnosti korištenja

⁴⁵ Isto, str. 23.

⁴⁶ Stančić H. Digitalizacija. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2009., str. 9.

građe, radi stvaranja nove ponude odnosno usluga korisnicima ili radi upotpunjavanja postojećeg fonda. Kada odabiremo građu koju ćemo digitalizirati moramo voditi računa o vrsti ustanove, njenim planovima/programima i ciljevima koji se žele postići digitalizacijom. Uglavnom se prvo digitalizira ono što se najčešće koristi i čija je digitalizacija najjeftinija. O tome bi trebali odlučivati različiti stručnjaci, što naravno također ovisi o veličini knjižnice unutar koje se provodi digitalizacija.

Kao što smo već prethodno napomenuli, građa za digitalizaciju može biti tekstualna, slikovna, zvučna, video ili trodimenzionalna. Ona se digitalizira skenerima ili digitalnim fotoaparatom, a zvučna i video građa pomoću hardverskih dodataka računalima.⁴⁷

Slikovna građa se digitalizira uporabom skenera s visokom razlučivošću ili digitalnih fotoaparata, ponekad se koriste i rotacioni skeneri. Prilikom digitalizacije ove specifične vrste građe treba odrediti maksimalnu dopuštenu izloženost građe svjetlu te paziti prilikom odabira skenera i osvjetljenja za kameru kako njihovi svjetleći elementi ne bi proizvodili ultraljubičastu komponentu svjetlosti jer je ona najzaslužnija za blijedenje i degradaciju umjetničkih slika.⁴⁸ Digitalna slika mora biti skenirana u visokoj razlučivosti kako bi bila što kvalitetnija. Međutim što je slika veće razlučivosti, zauzima više mjesta na disku i manje je prikladna za prijenos mrežom. Preporuka je da se ovakva vrsta digitalizacije izvodi u tri verzije; jedna u boji visoke razlučivosti (*master*) koja mora biti što vjernija originalu; druga s manjim brojem nijansi osnovnih boja ili u skali sivih tonova niže razlučivosti (pogodnije za prijenos mrežom); te treća, sitna identifikacijska sličica (engl. *thumbnail*) koja služi kao vizualna referenca ili veza na bilo koju od dvije prethodne slike.⁴⁹ Ove se varijante slike još dodatno

⁴⁷ Isto, str. 33.

⁴⁸ Isto, str. 58.

⁴⁹ Isto, str. 58.

obrađuju, a smatra se kako je najbolje jednom skenirati gradivo i naknadno ga obraditi da bi se zaštitio izvornik od štetnog djelovanja osvjetljenja.

Da bi se postigla što bolja kvaliteta digitalizirane građe, treba objasniti tri glavne odrednice svake digitalne slike:

- a) rezolucija ili prostorna frekvencija – broj uzrokovanja predloška tijekom skeniranja. Ona se iskazuje kao broj plošne ili linijske gustoće točaka; PPI (engl. *pixel per inch* – piksel po inču) DPI (engl. *dot per inch* – točka po inču) i LPI (engl. *lines per inch* – linije po inču). Veličina PPI se upotrebljava za označavanje rezolucije digitalnih slika, DPI za označavanje rezolucije pisača, a LPI za označavanje rezolucije nijansiranja u tiskarstvu. Skener ima dvije vrste rezolucije, optičku i interpoliranu.
- b) bitna dubina točke – svaka se digitalna slika sastoji od polja točaka. Svakoj točki u tom rasteru pridružen je binarni niz, a broj znamenaka tog niza naziva se bitna dubina ili prostorna rezolucija. Bitna dubina točke utječe na kvalitetu digitalne slike; što je dubina bita veća to su pogreške sitnije, a slika kvalitetnija.
- c) boja – prilikom digitalizacije slikovne građe od velike je važnosti vjerna reprodukcija boje. Ona ovisi o primijenjenom sustavu prikaza; RGB, CMYK, CIELAB. RGB sustav stvara sliku kombinirajući tri osnovne boje: crvenu, zelenu i plavu. CMYK (*Cyan, Magenta, Yellow, black*) sustav stvara sliku kombinirajući četiri osnovne boje; blijedo plavu, grimizno ljubičastu, žutu i crnu. CIELAB sustav prikazuje boje koristeći tri vrijednosti kojima opisuje precizni smještaj boja unutar vidljivog prostora i boja. Ovaj sustav ima mnogo širu paletu boja te obuhvaća sve boje kojima barataju sustavi RGB i CMYK. Slika zapisana po CIELAB sustavu može

bez gubitka konvertirati u RGB i CMYK sustav zbog čega bi ovaj sustav mogao prijeći u standard.⁵⁰

Skeniranoj slikovnoj građi se nakon digitalizacije mora kontrolirati kvaliteta zbog toga što uređaji za digitalizaciju ne moraju uvijek vjerno prenijeti boju. Pohrana se vrši pomoću komprimiranja slikovnih materijala. Komprimiranje je postupak pronalaženja zalihosti u binarnom zapisu, a zalihost se uklanja kodiranjem zapisa uz pomoć različitih matematičkih modela.⁵¹ Razlikujemo dva osnovna pristupa komprimiranju; komprimiranje bez gubitka i komprimiranje s gubicima. Neki od modela komprimiranja su sljedeći: kodiranje entropije, Huffmanovo kodiranje, Lemper-ziv kodiranje, kodiranje po principu dugih nizova, JPEG standardi...⁵²

Nevezano uz godišnju količinu digitalnog gradiva, potrebno je redovito izrađivati sigurnosne kopije tzv. sigurnosne duplikate.

4.1 Autorska prava

Ako knjižnična ustanova provodi digitalizaciju mora na umu imati autorska prava, jer nije dopušteno umnožavati zaštićeno autorsko djelo bez odobrenja autora i plaćanja naknade. Autorsko pravo po svojoj naravi pripada fizičkoj osobi koja stvori autorsko djelo. Autorom se smatra osoba čije je ime, pseudonim, umjetnički znak ili kod na uobičajen način označen na primjerima autorskog djela ili pri objavi autorskog djela.⁵³

IFLA je 2000. godine donijela dokument *Izjava o autorskom pravu u digitalnoj sredini* koji govori upravo o autorskim pravima i knjižnicama. U Hrvatskoj je

⁵⁰ Isto, str. 60-64.

⁵¹ Isto, str. 75.

⁵² Isto, str. 76-77.

⁵³ Zakon, URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (posjet 10.07.2017.)

2006. godine donesen *Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe*, koji na sličan način govori o autorskim pravima.⁵⁴

Postoje slučajevi u kojima knjižnica ne treba tražiti odobrenje nositelja autorskih prava, npr. u slučaju reprodukcije autorskog djela na digitalnu podlogu za privatno korištenje. Hrvatski zakon o autorskom pravu i srodnim pravima dopušta ograničenja u korist pojedinih ustanova bez odobrenja autora i bez autorske naknade: javni arhivi, javne knjižnice, obrazovne i znanstvene ustanove koje svoje usluge ne naplaćuju mogu iz vlastitog primjerka reproducirati autorsko djelo na bilo koju podlogu u najviše jednom primjerku koji će nadomjestiti izvornik ili izraditi sigurnosnu kopiju.⁵⁵ Takva digitalizacija, međutim, provodi se zbog zaštite građe, a korisnici joj mogu pristupiti isključivo u prostoru knjižnice.

Nezaštićena djela među koja ulaze i ona za koja su istekla i autorska i srodna prava, svatko smije digitalizirati. Kako bi knjižnica bila sigurna da je djelo nezaštićeno, treba ustanoviti da li je prošlo 70 godina od kraja kalendarske godine u kojoj je autor djela umro. Ako je djelo anonimno ili objavljeno pod pseudonimom koji nije razriješen, trajanje autorskog prava računa se 70 godina od prvog objavljivanja djela. Kod nezaštićenih djela uz autora teksta, autorsko pravo može imati i prevoditelj, ilustrator, autor uvoda ili predgovora. U postupku digitalizacije, mora se uzeti u obzir i prava nakladnika koja se odnose na opremu i tisak publikacije odnosno proizvodnju jedinice građe.⁵⁶

Kao što smo već napomenuli, ograničenja u korist knjižnice dopuštaju reproduciranje bez odobrenja i plaćanja, a za digitalizaciju je potrebna dozvola nositelja prava uz naknadu. Europska komisija preporuča da knjižnice, arhivi i muzeji prije projekta digitalizacije građe koja je zaštićena autorskim pravima pregovaraju i sklope ugovor s nositeljem prava odnosno organizacijama koje ih

⁵⁴ Horvat A.; Živković D. *Knjižnice i autorsko pravo*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2013., str. 93.

⁵⁵ Isto, str. 94-95.

⁵⁶ Isto, str. 95.

zastupaju o uvjetima pristupanja digitaliziranoj građi i njezina korištenja.⁵⁷ Ono što će knjižnica moći činiti sa zbirkom nakon digitalizacije ovisi o uvjetima licencije koju je potpisala s nositeljima prava prije digitalizacije.

Autor djela ili nositelj prava daje dozvolu knjižnici za pristup digitaliziranom djelu u prostoru knjižnice, ali i za objavljivanje na mrežnom mjestu knjižnice ili portalu projekta digitalizacije. Time knjižnica dobiva ulogu raspačavatelja ili čak izdavača elektroničkog izdanja koje je digitalizirala iz svog fonda.

Knjižnica smije digitalizirati samo građu koja se nalazi u njezinom trajnom vlasništvu. Moguće je i da se djelo sastoji od radova raznih autora ili o sastavljenom autorskom djelu, tada je potrebno za svako pojedinačno djelo ustanoviti kada istječe rok zaštite.

Proces rješavanja problema autorskog prava u projektima digitalizacije u knjižnicama sastojao bi se od sljedećih koraka:

- Prije digitalizacije knjižnica treba utvrditi nositelja autorskog prava tj. onoga koji će za početak dopustiti umnožavanje djela u postupku digitalizacije.
- Knjižnica bi nakon toga trebala stupiti u kontakt s nositeljem prava neformalnim dopisom, a u mogućem kasnije razgovoru može iznijeti argumente za digitalizaciju.
- Pravni, formalni ugovor s nositeljem trebao bi sadržavati sljedeće stavke:
 - a) sve predradnje neophodne za digitalizaciju
 - b) za što se daje dozvola (pristup ili više od toga)
 - c) na digitaliziranoj građi mora se istaknuti podatak o nositelju prava ili dopuštenim postupcima s građom ili oboje

⁵⁷ Isto, str. 96.

- d) ustanova koja digitalizira građu mora jamčiti za njezin integritet nekom tehničkom ili administrativnom mjerom.⁵⁸

Nakon svega navedenog može se krenuti u proces digitalizacije, a nakon nje preslika postaje dostupna korisnicima knjižnice. Digitalizirana građa može biti dostupna u prostorima knjižnice, putem interneta, ovlaštenim korisnicima putem interneta ili svakome tko pristupa mrežnom mjestu putem interneta. Bilo bi korisno i kada bi na mrežnom mjestu projekta bilo navedeno kako se građa može koristiti i u koje svrhe.

Kao najveći problem u opsežnim digitalizacijama navode se djela kojima se ne može utvrditi ili pronaći autor – takva djela se nazivaju *siročad*.⁵⁹ Direktiva o djelima siročadi donesena je 2012. godine. Kako bi se potvrdilo da je neko djelo doista *siročće* mora se provesti tzv. marljiva potraga: traganje za nositeljem prava u zemlji u kojoj je objavljeno prvo izdanje djela. Djelo kojem i nakon provedene potrage, autor ostane nepoznat može se digitalizirati, ali knjižnica mora dokazati da je provela pažljivu potragu za nositeljem prava.

4.2 Digitalizirana zagrebačka baština

Projekt *Digitalizacije zagrebačke baštine* razvio se 2008. godine, zahvaljujući Knjižnici grada Zagreba. Cilj je bio upoznati djecu, mlade, ali i ostale zainteresirane građane sa baštinom grada Zagreba te ju ujedno i popularizirati. Uglavnom je digitalizirana vrijedna i rijetka građa koja je pohranjena u zbirkama i odjelima Gradske knjižnice Zagreb u što ulaze knjige, slikovnice, fotografije,

⁵⁸ Isto, str. 97.

⁵⁹ Horvat A. Digitalizacija i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 55., 2., (2013.), str. 17-27., str.21., URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=156960 (posjet 10.07.2017.)

razglednice, partiture, zvučni zapisi itd.⁶⁰ Digitalizirana građa organizirana je u nakladničke cjeline:

1. Zagreb na pragu modernog doba
2. Izdanje zagrebačkih tiskara 17. i 18. stoljeća
3. Iz opusa Dragutina Domjanića
4. Ilirci
5. Priznanje zagrebačkih društava.

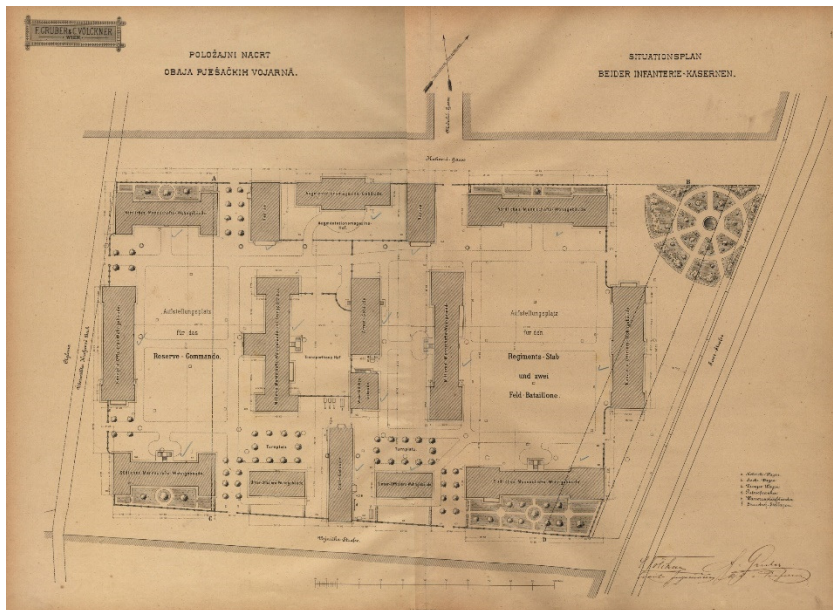
Digitalizirana građa može se pregledavati prema zbirkama i putem virtualnih izložbi, prema autoru, naslovu, predmetnoj odrednici, izdanju, prema riječi iz teksta i sl. Kada pronađemo primjerak koji nas interesira, detaljno se pregledava odabirom programa *Silverlight* ili korištenjem prikaza slike u JPG formatu.⁶¹ Zapisi su osim u formatu UNIMARC dostupni i u XML formatu, a isporučuju se i u *Europeanu*.

Grafička građa također je digitalizirana, a zbirka se sastoji od elektroničkih izdanja arhitektonskih nacrti (slika 1), dopisnica, foto-albuma, fotografija (slika 2), povelja, diploma, razglednica (slika 3) iz zbirke *Zagrabiensia* unutar koje se nalaze prikazi značajnih ustanova, trgova, ulica, parkova i perivoja grada Zagreba kao i izgled njegovih stanovnika bilježeći razvoj i rast samog grada.⁶² Od 2013. godine unutar Grafičke zbirke dostupna je i tzv. pod-zbirka *Portretne fotografije* koja bilježi rad značajnih zagrebačkih fotografa 19. i 20. stoljeća, a od 2014. godine pod-zbirka *Povelje i diplome* koja daje podatke o tradiciji pjevačkih i drugih društava na području grada Zagreba.

⁶⁰ KGZ, URL: <http://kgzdzb.arhivpro.hr/?sitetext=387> (posjet 20.06.2017.)

⁶¹ Isto

⁶² KGZ, URL: <http://kgzdzb.arhivpro.hr/?sitetext=299> (posjet 20.06.2017.)

Slika 1. Franz Gruler, Carl Voelckner Osnova za sgradjenje pješačke vojarne u Zagrebu, arhitektonski nacrt, 1881., Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2011., Zagreb na pragu modernog doba

Slika 2. Ivan Standl, Hrvatski školski muzej, fotografija, 1893., Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010., Zagreb na pragu modernog doba

Slika 3. Zagreb: Umjetnički paviljon, razglednica, 1903., Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2008., Zagreb na pragu modernog doba

4.3 Digitalizacija *Kartografske i grafičke zbirke* Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani

Ova je zbirka započela s djelovanjem 1948. godine, a sakuplja, čuva, obrađuje i daje na korištenje slovensku kartografsku i grafičku proizvodnju. Fond se sastoji od ukupno 88 000 inventariziranih jedinica; prikazi slovenskih trgova i gradova iz 17. stoljeća, plakati, razglednice slovenskih krajeva, portreti poznatih literarnih, likovnih i glazbenih umjetnika, političara i sl., crteži, drvorezi itd.⁶³ Zbirka portreta koja se sastoji od crno-bijelih fotografija najviše se koristi i najzanimljivija je posjetiteljima. Iz toga razloga odlučeno je kako se ona mora digitalizirati. Osim toga fotografski medij nepostojan je i osjetljiv zbog čega se ne dopušta česta upotreba i način pretraživanja (preko kataloga na listićima i neposredno po građi) je zastario i iziskuje previše vremena.

⁶³Šolar R. Projekti digitalizacije *Kartografske i grafičke zbirke* Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani. // 7. seminar: arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / Willer M.; Katić T. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001., str. 229-232., str. 229.

Cilj ove digitalizacije bio je rijedak i koristan fond predstaviti širokom krugu korisnika, te osuvremeniti način pretraživanja i naručivanja reprodukcije.⁶⁴

Rezultati su sljedeći: digitalizirano je 11 000 portretnih fotografija, kao i ostalih portretnih prikaza, formiran je digitalni arhiv skeniranih slikovnih datoteka u razlučivosti 300 DPI-a, u formatu TIFF. Sekundarni arhiv namijenjen je pretraživanju u razlučivosti 150 DPI-a u formatu JPG, a izrađen je i tercijarni arhiv namijenjen informativnom pretraživanju u razlučivosti 72 DPI-a u formatu JPG.⁶⁵ Digitalne reprodukcije nakon toga katalogizirane su kao izvornici u lokalnoj bazi u formatu UNIMARC. Na internetu (na mrežnim stranicama knjižnice) dostupno je 900 portreta 90 poznatih Slovenaca jer te jedinice ne podliježu zakonu o autorskom pravu.

4.4 Grafička zbirka Sveučilišne knjižnice Princeton

Prije nego započnemo s prikazom grafičkih zbirki u hrvatskim knjižnicama, ukratko ćemo predstaviti grafičku zbirku koja se nalazi u sklopu Sveučilišne knjižnice na koledžu Princeton. Istražujući različite svjetske knjižnice i primjere grafičkih zbirki unutar njih ova mi se izrazito dopala zbog sadržaja svoje građe.

Grafička zbirka Sveučilišne knjižnice Princeton započinje s radom 1940. godine kada Elmer Adler donosi svoju kolekciju od 8 000 knjiga i 4 000 grafika na Princeton kako bi podučavao grafičku umjetnost.⁶⁶ Današnja zbirka ima vrlo veliki opseg od ukupno 60 000 grafika, crteža, fotografija, slika, skulptura zajedno s međunarodnom zbirkom knjiga koja je specijalizirana za fini tisak, umjetničke knjige i ilustrirana izdanja. Ova se grafička zbirka može podijeliti na niz cjelina:

⁶⁴ Isto, 230.

⁶⁵ Isto, 230.

⁶⁶ Princeton, URL: <https://rbcs.princeton.edu/divisions/graphic-arts-collection> (posjet 20.06.2017.)

- a) karikature i satire – ilustrirane edicije, crteži umjetnika poput W. Hogartha, T. Rowlandsona, J. Gillraya, G. Cruikshanka, H. Daumiera, T. Nasta, W. Darrowa Jr., H. Martina i mnogih drugih od 18. stoljeća do danas.
- b) posmrtno maske – zbirka Laurenca Huttona (slika 4) koja je ujedno i digitalizirana i djela se mogu pronaći na službenoj stranici knjižnice

Slika 4. Jeremy Benthan, Posmrtna maska, 1748.-1832., Portraits, Grafička zbirka Knjižnice sveučilišta Princeton

- c) optički uređaji – kolekcija je također digitalizirana
- d) fotografije – *vintage* fotografije C. van Vechtena, A. Gardnera, E. Steichena. Navedeni autori darovali su svoje fotografije prilikom osnivanja grafičke zbirke na Princetonu
- e) *Pochoir* – *Charles Ray Fry Pochoir zbirka* sadrži 200 knjiga, časopisa, portfolija kao i individualne primjere matrica i bojanja u Parizu u ranom 20. stoljeću
- f) rijetke knjige – *Sinclair Hamilton zbirka* američkih ilustriranih knjiga koja broji oko 2 600 knjiga sa drvenim graviranjem iz perioda od 1670. godine do 1870. godine

g) akvareli, slike, crteži – preko 4 000 ulja na platnu, akvarela, crteža u kojima se ističe rad sljedećih autora: A. Dovea, T. Rowlandsona, W. Blakea, J. Stearnsa itd.⁶⁷

Kada promatramo katalog ove knjižnice, vidljivo je kako je pretraživanje građe moguće prema autoru, stoljeću, zbirci, datumu, donatoru, mediju, nacionalnosti, izdavaču, naslovu i predmetu. Ovakav način pretrage omogućuje brzo i efikasno pronalaženje odgovora na postavljeni upit.

5. *Valvasorova grafička zbirka* u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu

Metropolitanska knjižnica u Zagrebu naziva se još i Metropolitana ili knjižnica Zagrebačke nadbiskupije i Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Riječ je o najvećoj i najvažnijoj crkvenoj knjižnici u Hrvatskoj. Započinje s radom davne 1093. godine, a fond joj nastaje od knjiga koje su se koristile i ostavljale tadašnjoj katedrali. Knjige koje sadrži mogu se podijeliti u nekoliko različitih skupina: pravo, Sv. Pismo, liturgija, filozofija i drugo.⁶⁸

Povijest ove knjižnice iscrpna je i sadrži niz podataka kojih se ovdje nećemo dotaknuti jer nisu tema našeg rada. Spomenuti ćemo samo kako je biskup Aleksandar Mikulić dao sagraditi novu knjižnicu 1692. godine kada su sve knjige prenesene u novi prostor i raspoređene po skupinama. Godine 1690. isti je biskup otkupio vrijednu knjižnicu slovenskog polihistora Janeza Veikharda Valvasora, a u sklopu nje nalazi se i grafička zbirka.⁶⁹ Knjižnica danas osim spomenute Valvasorove grafičke zbirke sadrži i sljedeću građu; rukopise, inkunabule, knjige iz 16. stoljeća, Valvasorovu knjižnicu, atlase, putopise, topografiju, knjige iz 18.-

⁶⁷ Isto

⁶⁸ Magić V. Metropolitanska knjižnica u Zagrebu. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012., str. 10.

⁶⁹ Isto, str. 15.

20. stoljeća, novije metropolitanske rukopise (18.-19.st.), hrvatske knjige, knjižnicu biskupa Đure Kokše itd.

Valvasor je posjedovao veliku zbirku grafika i to uglavnom bakroreza. Riječ je o vrlo imponzantnoj zbirci za ono doba. Do danas je zbirka sačuvana u svom izvornom obliku. Poznato je kako je Valvasor uvezivao grafike prema tematici, po nacionalnoj pripadnosti autora te prema tehnici izrade.⁷⁰ Zbirka sadrži značajne autore grafike 15., 16. i 17. stoljeća poput Dürera, Cranacha, Schongavera, obitelji Kilian, Duveta, Callota, J. van Nyporta i drugih. Sadržaji ovih grafika raznovrsni su: od biblijskih tema, alegorija, prikaza arhitekture, Ovidijevih *Metamorfoza*, zemljopisnih karata, portreta i sl. Godine 1907.-1909. prvi puta je napravljen cjeloviti popis ove zbirke i to od strane kanonika Ivančana.⁷¹

Pojedini dijelovi i cjeline ove grafičke zbirke često su izlagani na velikim izložbama u domovini i svijetu. Faksimilno izdanje 17 svezaka objavljeno je u suradnji sa Slovenskom akademijom znanosti i umjetnosti, pa je cijeli fond dostupniji i lakše se obrađuje.⁷²

⁷⁰ Isto, str. 57.

⁷¹ Isto, str. 58.

⁷² Isto, str. 58.

6. Grafička zbirka NSK Zagreb

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu započinje s radom davne 1606. godine s dolaskom Isusovaca u Zagreb. Otada je odigrala niz uloga u kulturnom životu ovog grada, a razvijala se kroz nekoliko različitih etapa. Tek potkraj 1918. godine na inicijativu umjetnika poput Ljube Babića, Tomislava Krizmana, Menci Clementa Crnčića, Branka Šenoe i drugih, dolazi se do ideje o osnutku Grafičke zbirke unutar knjižnice čiji bi temeljni fundus bila bogata Valvasorova zbirka koja je uglavnom prikupljena na njegovim putovanjima.⁷³ Valvasor je u to doba, sakupljena djela razvrstavao prema predmetima koje su slike prikazivale. Svesci su bili folijanti, vezani u debelu kožu, svaki je sadržavao po cca 300-400 listova na kojima su bakropisi na tzv. *a-jour* način prilijepljeni.⁷⁴ Svaki od tih svezaka imao je štampani naslovni list na njemačkom jeziku i navodio je općeniti sadržaj djela. Ovakve vrste zbirke u periodu u kojem je živio Valvasor bile su izrazito rijetke, pa je njezina važnost time veća.

Dana 18.12.1919. godine donesena je banska odredba kojom je osnovana grafička zbirka, a sastojala se od grafičkih listova i izvornih crteža; crteža (ukupno njih 79) austrijskog arhitekta J. Bernharda Fischera von Erlacha (rekonstrukcije poznatih svjetskih građevina ujedno i Dioklecijanove palače u Splitu), te grafike francuskih i engleskih majstora 18. stoljeća. Brojna su i djela nizozemskih i njemačkih autora, ali postoji i veliki broj anonimnih autora. Prema toj odredbi ova zbirka trebala bi sadržavati sljedeću građu:

- a) zbirku grafičkih listova (drvoreza, bakroreza, bakropisa, litografija i izvornih crteža)
- b) zbirku knjiga urešenih izvornim grafičkim listovima

⁷³Maštrović M. Dokumentiranje, izlaganje i predstavljanje Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. // Muzeologija. 41/42., (2004.), str. 175-182., str. 175., URL: <http://hrcak.srce.hr/77512> (posjet 08.05.2017.)

⁷⁴Grafička zbirka Kr. Sveučilišne knjižnice u Zagrebu. // Narodna starina. 10., (1931.), str. 107-110., str. 108., URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=100580 (posjet 20.06.2017.)

- c) zbirku portreta
- d) zbirku topografskih listova
- e) zbirku arhitekturnih crteža
- f) priručnu knjižnicu.⁷⁵

Zbirka se brzo povećavala, stalnom kupnjom jedinica i darivanjem. Godine 1960. fond se dodatno obogaćuje ilustriranim plakatima i razglednicama. Današnji fond Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu broji više od 15 000 crteža i grafika, 450 grafičkih mapa – ukoričene mape ispunjene pisanim i grafičkim odnosno slikovnim prilozima, oko 50 000 ilustriranih plakata, 3 500 *ex librisa* čija je svrha da se posebnim nalijepljenim listićem ukrasi knjiga i istakne njen vlasnik (najveća zbirka *ex librisa* u Hrvatskoj i Europi), više od 15 000 razglednica koje uglavnom prikazuju hrvatske gradove i mjesta, 15 000 ovitaka knjiga, brojne kataloge likovnih izložbi i bogatu referentnu zbirku stručne literature.⁷⁶ Navodeći ove podatke možemo zaključiti kako je riječ o najstarijoj i najvećoj zbirci ove vrste u Hrvatskoj.

Kako se 1995. godine knjižnica seli u novi prostor i Grafička zbirka dobiva novi odgovarajući prostor u kojem se nalazi i danas. Grafike se smatraju jednim od *najjačih oružja* ove zbirke, a korisne su nizu stručnjaka i laika; povjesničarima umjetnosti, povjesničarima, nastavnicima, studentima, arhitektima, kustosima itd. Osim grafika, ovdje se čuva i najcjelovitija i najveća zbirka strip-crteža, slikara i crtača stripova Andrije Maurovića (slika 5) koji je bio utemeljitelj autorskog stripa zagrebačke škole.⁷⁷ U zbirci se nalazi više od pet stotina Maurovićevih strip-crteža nastalih u razdoblju od 1935. godine do 1962. godine.

⁷⁵ Isto, str. 107.

⁷⁶ Maštrović M. 2004., str. 176.

⁷⁷ NSK, URL: <http://www.nsk.hr/graficka-zbirka/> (posjet 05.05.2017.)

Slika 5. Hommage Andriji Mauroviću povodom izložbe iz 2011. godine u NSK u Zagrebu

Kao i u ostalim hrvatskim muzejima i knjižnicama koje sadrže likovnu građu i ovdje se ona pronalazi prema sadržaju i autorima, a pretraga prema vrsti i materijalnom obilježju je uglavnom zanemarena. Građa se koristi samo unutar čitaonice zbirke gdje se korisnicima daju sve potrebne informacije i reference koje su im potrebne.

Iako smo već ranije spominjali ove umjetnike, moramo ponoviti i kako su njihovi radovi zastupljeni u ovoj zbirci. To su naravno veliki Julije Klović, Andrija Medulić i Martin Rota Kolunić (slika 6).

Osim veduta gradova, veliku ulogu imaju i portreti istaknutih muževa 16. i 17. stoljeća od kojih je najznamenitiji onaj Nikole Šubića Zrinskog Sigetskog – djelo Martina Zundta iz 1566. godine. Posebno su važna i djela čuvenog Rembrandta van Rijina (slika 7) i to uglavnom portreti.

Slika 6. Martin Rota Kolunić, Ferdinand – portret, 1575., Beč, Grafička zbirka NSK u Zagrebu

Slika 7. Rembrandt Van Rijn, Autoportret, 1638., Amsterdam, Grafička zbirka NSK u Zagrebu – zbirka stranih crteža i grafika

Iz 19. stoljeća čuvaju se grafička djela izrađena tada novom tehnikom zvanom litografija kojom su se prikazivali prizori iz hrvatske prošlosti: od dolaska Hrvata do različitih velikih povijesnih trenutaka.⁷⁸ 20. stoljeće dalo je velika slikarska imena koja su se bavila i grafikom i njihova se djela čuvaju unutar ove zbirke, to su; Račić, Kraljević, Herman, Uzelac, Gecan, Rački, K. Hegedušić, Šimunović, Šebalj, Lovrenčić, N. Kavurić-Kurtović, E. Murtić, Šutej, ali i svjetski velikani poput G. Grosza, O. Kokoschke, K. Kolowitza, M. Pechsteina, A. Warhola ...

Martin Pilar arhitekt je koji je radio zajedno s Hermanom Bolleom na obnovi Zagrebačke katedrale: u zbirci postoje njegovi nacrti, skice, bilježnice sa crtežima arhitektonskih detalja, kao i studiji ruralne arhitekture.⁷⁹ Bitno je napomenuti kako unutar zbirke crteža uglavnom postoje autori iz 19. stoljeća koji su svoje radove izrađivali olovkom ili akvarelima, a riječ je o autorima stranog podrijetla poput H. von Hotzendorfa, A. Kniewalda, J. Prokscha, I. Zaschea itd.

6.1 Grafički listovi

Zbirka sadrži mnogobrojna djela domaćih umjetnika, ali i onih stranih, a posebni su svakako i grafički listovi stranih autora povezani s hrvatskom poviješću u koje ulaze portreti značajnih osoba, gradovi i utvrde gdje su se održavale bitke s Turcima itd. Najstarije pohranjene grafičke listove datiramo u 16. stoljeće, a najbrojniji su oni iz 17. stoljeća. U tom razdoblju originalne grafičke ploče su se razmjenjivale, prodavale, doradivale i služile kao predlošci za druge majstore zbog čega im je gotovo nemoguće utvrditi autore. Njemački graver Sebastian Furck djelovao je do sredine 17. stoljeća, a u zbirci je njegov rad zastupljen s čak

⁷⁸ Isto

⁷⁹Schmidichen N. Zbirka crteža hrvatskih umjetnika u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. // *Informatica museologica*. 20., ½., (1990.), str. 82-84., str. 82., URL: <http://hrcak.srce.hr/145058> (posjet 20.06.2017.)

četiri grafička lista koji prikazuju vedute različitih gradova. Za atribuciju njegova rada bio je zaslužan jedan od listova koji je bio potpisan.

Proces obrade grafičkih listova sastoji se od sljedećih koraka; nabava – upis građe u dnevnik (knjiga ulaza), upis u inventarnu knjigu grafike, izrada kataložnog listića, obrada građe, strojna obrada građe.⁸⁰ U dnevnik se upisuju podaci o autoru, naslovu, količini, tehnici, načinu nabave i cijeni. Svaka jedinica građe dobiva redni broj upisa u toj godini, npr. GZ 66/1998 (GZ-grafička zbirka, 66-redni broj upisa i godina upisa). Upisom u inventarnu knjigu jedinice građe dobivaju signaturu. Nakon svih navedenih koraka, ovi podatci upisuju se na kataložni listić koji se još nadopunjuje kratkim opisom o signaturi, digitalizaciji, navodi se pregledna literatura kao i izdanja u kojima je objavljen grafički list, ako su poznata.⁸¹ Naposljetku se izrađuje strojni zapis; prva skupina podataka je vrsta građe (vizualna građa) te skupina podataka o autoru i naslovu koji se prenosi s izvornika. Pod nazivom impresum nalaze se podaci koji obuhvaćaju sve vrste djelatnosti vezanih za izdavanje počevši od nakladnika, mjesta i godine izdavanja, tiskare te mjesta i godine tiskanja. U skupini podataka pod nazivom materijalni opis unose se podaci o posebnoj oznaci građe (npr. 1 grafika) zatim tehnici (npr. bakropis) te dimenziji otiska i lista. Sljedeća su skupina napomene u koju se unose svi podaci koji se nalaze na izvorniku poput potpisa autora, gravera, paginacija, otisnut tekst, dok se kraticama d.d., l.d., s.g. (desno dolje, lijevo dolje, sredina gore) navode položaji tih podataka na izvorniku.⁸² Opis grafičkih listova nastavlja se unosom sporednih kataložnih jedinica odnosno imena s pomoću kojih se može pristupiti bibliografskom zapisu, a koja nisu predviđena za unos u ostale skupine

⁸⁰ Vlašić-Jurić V. Obrada neknjižne građe na primjerima grafike Sebastiana Furcka iz fonda Grafičke zbirke NSK u Zagrebu. // Glasnik Društva knjižničarstva Slavonije i Baranje. ½, (2014.), str. 83-90., str. 86., URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2015/09/242_Vlasic-Juric_2014_1-2.pdf (posjet 03.05.2017.)

⁸¹ Isto, str. 87.

⁸² Isto, str. 88.

ili polja podataka. Posljednju skupinu podataka čine podatci o posjedovanju tj. o lokaciji jedinice građe.

Skupina obrada građe omogućuje korisniku brže i lakše pretraživanje građe, a samim time i pronalazak odgovora na traženi upit. Uglavnom se, kao što smo već napomenuli to čini pomoću podataka o autoru i naslovu, iako od velike pomoći prilikom pretraživanja mogu biti i zemljopisne predmetne odrednice, odrednice za opći pojam i vrijeme kao i odrednice za žanr, oblik i materijalna obilježja.

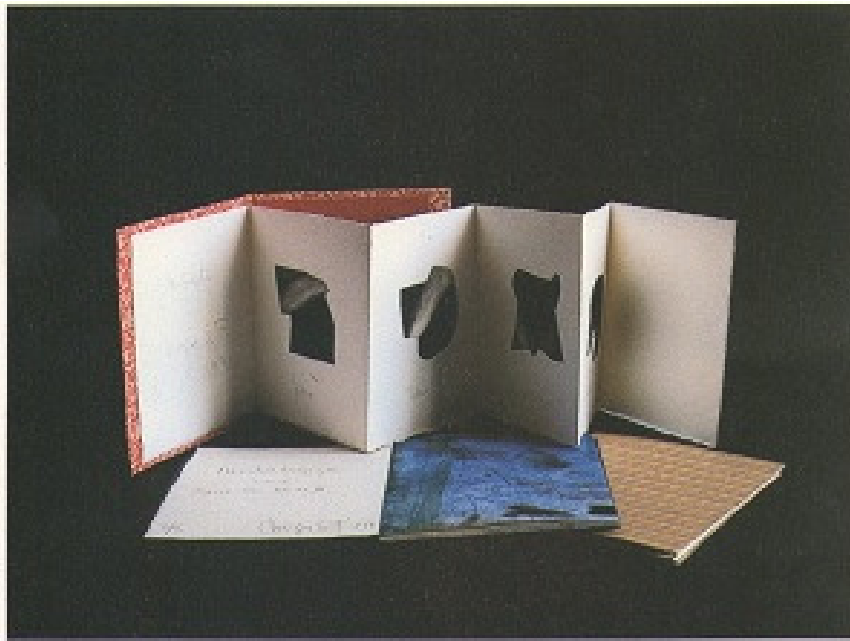
6.2 Umjetnički oblikovana/oslikana knjiga

Posebnu skupinu, koju također možemo pronaći u ovoj zbirci, čine grafičke mape odnosno knjige oslikane/oblikovane od strane umjetnika. Vrlo često ih se naziva i *autorski oslikane knjige*. Počinju se prikupljati 1960-ih godina.

Dio grafičkih mapa čine slobodni grafički listovi koji su uloženi u zaštitne omote ili kutije, a dio njih nastao je u suradnji s pjesnikom ili glazbenikom. Svojim uvezom podsjećaju na knjige, a čine originalna likovna djela koja se izrađuju u vrlo malom broju i nisu nužno ispunjene grafikom. Pri obradi takvih knjiga u NSK-u se koristi integrirani knjižnični sustav *Aleph* u koji je inkorporiran MARC21 – format za strojno čitljivo katalogiziranje.⁸³ Postoje i grafičke mape koje u svom nazivu imaju riječ knjiga, ali nemaju izgled standardne knjige. To se može vidjeti na primjeru iz Grafičke zbirke NSK koja čuva knjige-objekte umjetnice Maje Franković (slika 8) koja je uz pomoć trodimenzionalnosti knjige vrlo uspješno prezentirala grafiku.⁸⁴ U takvim je knjigama uglavnom riječ o jednom grafičkom listu presavijenom više puta, zalijepljenom za korice i zatvorenog izgleda poput knjige.

⁸³ Ilijić-Olujić T. 2011-2012., str. 47.

⁸⁴ Isto, str. 48.

Slika 8. Maja Franković, Knjige-objekti, 1997-1998.

6.3 Pjesničko-grafičke mape

Pjesničko-grafičke mape govore slikom i riječju, one su spoj dviju umjetnosti, likovne i književne. Grafička zbirka NSK sadrži preko 100 primjeraka pjesničko-grafičkih mapa. U fond ulaze na jednak način kao i ostala građa; kupnjom, darom ili zamjenom, a dio mapa je i vlastito izdanje Grafičke zbirke. Prikupljaju se od 1960. godine. Pri proučavanju i obradi ovakve mape moramo obratiti pozornost na materijal, način na koji je mapa oblikovana i utvrditi koje je njeno značenje.⁸⁵ Njezin materijalni opis sastoji se od sljedećih komponenti: dimenzija mape, broj stranica, broj pjesama, dimenzija i broj grafičkih listova, vrsta papira, tehnika i otiskivanje. Kao i kod druge likovne građe koja se obrađuje unutar knjižničnih ustanova i ovdje bi bilo preporučljivo da to radi kustos ili neki drugi stručnjak koji

⁸⁵Ilić-Olujić T. Muzealnost pjesničko-grafičkih mapa u Grafičkoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. // Muzeologija. 43/44., (2006/2007.), str. 109-114., str. 111., URL: <http://hrcak.srce.hr/file/114224>. (posjet 05.05.2017.)

bi prepoznao vrijednosti određene mape kao umjetničkog/likovnog/literarnog djela.

Vrlo često se događa da je mapa proizvod dvaju umjetnika i to se najbolje iščitava iz potpisa na njoj. To znači da su grafike originalno autorsko djelo. Potpis i godina izrade nalaze se obično na desnoj strani lista, a na lijevoj se nalazi broj primjeraka.⁸⁶ Što se tiče tehnika izrade, grafike mogu biti tiskane svim poznatim grafičkim tehnikama; bakropisom, litografijom, drvorezom i drugim tehnikama, a tekst je obično tiskan sitotiskom i varijacije su vrlo malene. Stihovi na ovakvim mapama često nisu napisani izvorno za mapu, nego su novo izdanje već postojećeg djela, dok su grafički listovi isključivo originalna djela izrađena za mapu.⁸⁷

Prilikom izlaganja ovakvih vrsta grafičkih mapa dolazi do problema jer su oblikovane kao knjige, a često su i uvezane tako da ih je moguće otvoriti samo na jednom mjestu ili izložiti zatvorene. Iz toga razloga vrlo je loša komunikacija između publike i ovakvih specifičnih ostvarenja. Postoji opcija da se posjetiteljima daju rukavice kako bi sami mogli listati izložene mape, međutim ta se opcija nije pokazala najboljom, pa se stoga izbjegava. Vjerojatno iz razloga što se većina posjetitelja ustručava dirati grafike da ih ne bi oštetili i radije taj posao prepuštaju kustosu ili autoru mape.

Kao najbolja opcija za upoznavanje ovakvih mapa navodi se odlazak korisnika u čitaonicu Grafičke zbirke NSK. Tada korisnik svojim tempom iščitava željenu mapu i u potpunosti doživljava njenu trodimenzionalnost.⁸⁸

⁸⁶ Isto, str. 111.

⁸⁷ Isto, str. 112.

⁸⁸ Isto, str. 113.

6.4 Sačuvani prikazi Dioklecijanove palače

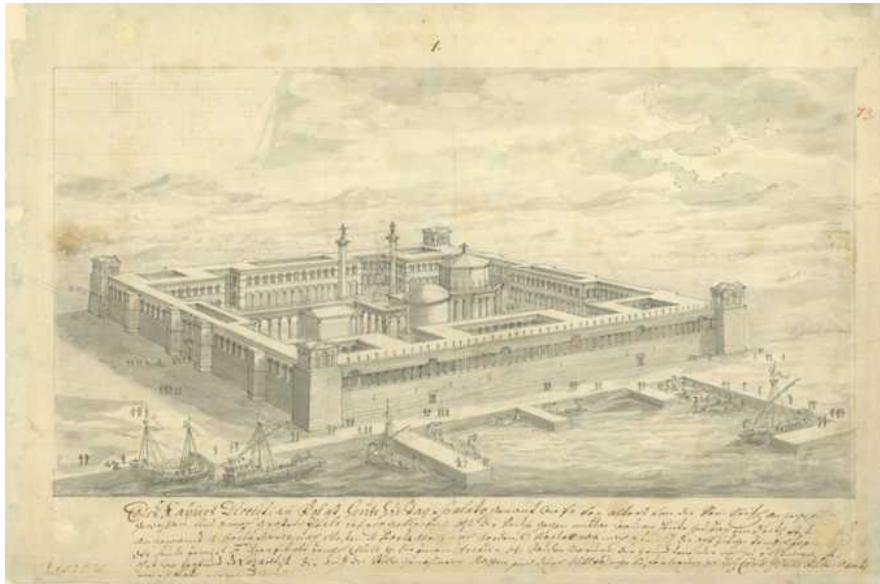
Postoji niz sačuvanih crteža u Grafičkoj zbirci NSK u Zagrebu koji prikazuju remek djelo Dioklecijanovu palaču u Splitu. Ovdje ćemo ih prikazati kroz prizmu autora koji su se njima bavili.

- a) Crteži J. Bernharda Fischera Von Erlacha – sačuvano je niz crteža ovog autora (ukupno njih 72) koji su izrađeni olovkom i laviranim tušem, a nastali su oko 1790. godine kao predlošci za bakrorezne ploče i objavljeni su u djelu *Entwurff einer historischen arhitectur* (Pregled povijesne arhitekture).⁸⁹ Riječ je o djelu koji je prvi put objavljeno 1721. godine u Beču. Podijeljeno je u ukupno 5 svezaka. U prva tri djela daje slikovne primjere i opise povijesnih građevina iz različitih civilizacija, četvrti dio prikazuje nacрте građevina koje je autor sam izmislio. Zadnji dio prikazuje antičke vaze. To djelo donijelo je i 5 crteža koji se odnose na Dioklecijanovu palaču, koja je sagrađena na prijelazu iz 3. u 4. stoljeće nedaleko od Salone. U prvom crtežu (slika 9), Von Erlach daje perspektivnu konstrukciju izvornog izgleda ove palače i taj se crtež smatra prvim znanstvenim pokušajem rekonstrukcije same palače. Ovaj je crtež poprilično vjerodostojno predstavio Dioklecijanovu palaču, međutim autor je postavio dva stupa sa skulpturama na vrh koji su nepotrebni. Vjerojatno se to dogodilo jer nije bio osobno u Splitu nego je crteže izradio prema podacima koje je dobio od osnivača splitske ilirske akademije I. Petra Marchija i crteža splitskog slikara Vicka Paterne.⁹⁰ Na ostala četiri crteža prikazani su Peristil, Jupiterov hram u tlocrtu i presjeku, Dioklecijanov

⁸⁹Vlašić-Jurić V. Dioklecijanova palača na prikazima u Grafičkoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. // Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu. 2., 1., (2011.), str. 205-215., str. 206., URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=112148 (posjet 20.06.2017.)

⁹⁰ Isto, str. 207.

akvadukt te dio sjevernog pročelja palače sa zlatnim vratima koji su bili prikazani vrlo vjerodostojno.

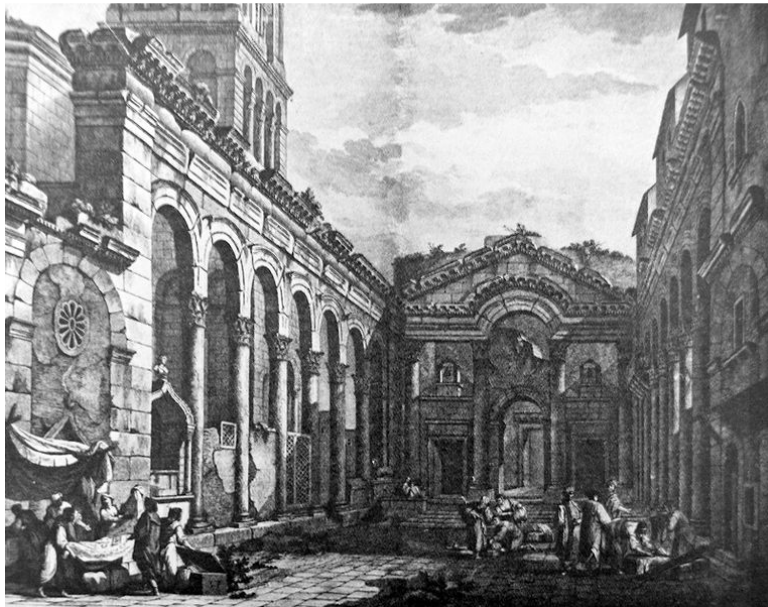

Slika 9. J. Bernhard Fischer Von Erlach, Dioklecijanova palača, 1712., Grafička zbirka NSK u Zagrebu – zbirka stranih crteža i grafika

b) Crteži Roberta Adama – Robert Adam bio je škotski arhitekt koji je 1757. godine posjetio Split vjerojatno iz razloga što je bio veliki zaljubljenik u antička (rimska) djela. Izradio je tlocrt, te plan grada s okolicom, vedute grada i perspektivne poglede svakog dijela ruševine s geometrijskim rekonstrukcijama, presjek čitave palače s mjerama i proporcijama te detalje profilacije i ornamenata u većem mjerilu.⁹¹ Ove crteže (slika 10) uvrstio je u svoju knjigu *Ruins of the palace of the Emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia* (Ruševine palače cara Dioklecijana u Splitu u Dalmaciji). U Grafičkoj zbirci NSK čuva se prvo izdanje ove knjige iz 1764. godine, a riječ je o jednoj od najzanimljivijih i najpopularnijih djela o antičkoj arhitekturi toga vremena. Iako je Adam donio veliki dio rekonstrukcija,

⁹¹ Isto, str. 208.

imao je i neke netočnosti u prikazu simetričnosti carskog rezidencijalnog bloka.

Slika 10. Robert Adam, Peristil, 1764., Beč

c) Crteži Louisa Francois Cassasa i Josepha Lavallee – poznato je kako je Cassas 1872. godine putovao Jadranskom obalom, a s tog putovanja donio je niz crteža istarskih i dalmatinskih gradova i krajolika. Danas se ti crteži čuvaju u muzeju *Victoria & Albert* u Londonu.⁹² Na temelju tih crteža nastalo je djelo *Voyage pittoresque et historique de l' Istria et de la Dalmatie* (Slikovito i povijesno putovanje Istrom i Dalmacijom). Naša zbirka čuva primjerak ovog djela iz 1802. godine. Gravure su uglavnom rađene u tehnici bakroreza i bakropisa koje su naročito bile popularne kod francuskih autora jer su doprinosile dojmu prostranosti i dubine, imale su bogatije tonove u kojima se dodatno pojačavao kontrast. Mnoga rješenja koja je donio Cassas bila su slična kao i ona kod Roberta Adama, pa je Cassas smatran imitatorom. Kao najznačajniji graver koji je surađivao sa Cassasom navodi se F.D. Nee.⁹³

⁹² Isto, str. 210.

⁹³ Isto, str. 211.

d) Crteži Jana Baptista van Moera – belgijski slikar koji je također boravio u Dalmaciji sredinom 19. stoljeća kada je izradio veći broj crteža putopisnog karaktera. U Zbirci je pohranjen 21 crtež s motivima Splita i okolice, a gotovo 8 crteža posvetio je Dioklecijanovoj palači.⁹⁴ Crteže je izradio olovkom, a neki su bili i djelomično akvarelirani.

6.5 Razglednice

Grafička zbirka NSK u Zagrebu kao što smo već napomenuli broji približno 150 tisuća razglednica različitih motiva koje datiraju od kraja 19. stoljeća kada se razglednice počinju koristiti, pa sve do suvremenih razglednica. Najznačajnije su one s kraja 19. stoljeća jer to doba smatra zlatnim dobom razglednica, one su bile izrađene u tehnici litografije, kamenotiska, svjetlotiska...⁹⁵ Na sačuvanim razglednicama (slika 11) uglavnom se nalaze prikazi koji su vrlo značajni za povijest i razvoj određenog grada ili mjesta, intervencije koje su tokom vremena izvedene na tim građevinama.

Velika važnost razglednica dolazi do izrazitog značaja nakon Domovinskog rata kada su mnoga mjesta i gradovi bili potpuno razrušeni, a nisu imali nikakvu fotografsku dokumentaciju te je rekonstrukcija bila moguća isključivo pomoću razglednica koje predstavljaju autentični dokument vremena u kojem su nastale. Već spomenuta Dioklecijanova palača također je sačuvana na nekim razglednicama koje su prikazivale grad Split. One svjedoče o jedinstvenom kontinuitetu urbanog splitskog života, ali i o specifičnosti rezidencijalne arhitekture rimskih careva.

⁹⁴ Isto, str. 212.

⁹⁵ Isto, str. 213.

Slika 11. Razglednica Zagreba, 1903., Grafička zbirka NSK u Zagrebu – zbirka razglednica

6.6 Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice Zagreb

Na portalu <http://digitalna.nsk.hr/> nalazi se veliki dio fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu koji je digitaliziran. Obuhvaća:

- Zbirku rukopisa i starih knjiga
- Grafičku zbirku
- Zbirku zemljovida i atlasa
- Zbirku muzikalija i audiomaterijala.

Ovaj je portal uspostavljen kako bi se olakšao pristup zbirkama digitalne i digitalizirane građe knjižnice bez obzira na mjesto pohrane. Izgradnja sustava za upravljanje digitalnom građom NSK provedena je u više faza i u skladu s raspoloživim projektnim sredstvima. Digitalne preslike građe mogu se koristiti za osobnu uporabu i istraživački rad.

Kada se želi pristupiti grafičkoj građi, odabere se Grafička zbirka koja se dodatno može pretraživati prema zbirkama:

- Grafička zbirka NSK
- Zbirka razglednica
- Zbirka plakata
- Zbirka stranih crteža i grafika
- Zbirka crteža 20. stoljeća
- Zbirka grafika 20. stoljeća
- Zbirka crteža 19. stoljeća
- Zbirka grafika 19. stoljeća
- Građa iz stilskog razdoblja secesije.

Osim prema zbirkama građa se može pretraživati i prema vrsti građe, vrsti datoteke (slika), vremenu (stoljeće), formatu datoteke, načinu izrade datoteke, prostoru, korporativnom tijelu, osobi, jeziku, projektu, predmetu – opći pojam itd.

Istraživajući spomenuti portal odlučila sam na temelju crteža Julija Klovića *Bogorodica s usnulim Isusom, sv. Josipom i Ivanom Krstiteljem* (slika 12) iz 16. stoljeća dati primjer dobro obrađene grafičke građe u knjižnici:

Naslov[Bogorodica s usnulim Isusom, svetim Josipom i Ivanom Krstiteljem] / [Julije Klović ; prema Michelangelu].

Impresum[1540].

Materijalni opis1 crtež : crvena kreda ; 292 x 244 mm.

AutorKlović, Julije (1498.–5.1.1578.)

OpisU prvom planu lik Bogorodice. Jednom rukom miluje usnulog Isusa u krilu, a drugom rukom drži knjigu. U pozadini desno lik Svetog Josipa, a lijevo Ivana Krstitelja. Ispod klupe pješčani sat kao simbol prolaznosti i smrti. Otvorena knjiga kao aluzija na starozavjetna proročanstva Isusove muke.

Vrstavizualna građa • crteži

ZbirkaGrafička zbirka NSK • Zbirka stranih crteža i grafika

Formatimage/jpeg

Obuhvat16. stoljeće

PravaSlobodan pristup. Sva prava pridržana.

Iz ovoga je vidljivo kako je obradi ovog crteža pristupano prateći zakone obje struke; povijest umjetnosti i knjižničarstva.

Slika 12. Julije Klović, Bogorodica s usnulim Isusom, sv. Josipom i Ivanom Krstiteljem, crtež, 16. st., Grafička zbirka NSK Zagreb – zbirka stranih crteža i grafika

7. Sveučilišna knjižnica Rijeka

Sveučilišna knjižnica u Rijeci smatra se središnjom knjižnicom Sveučilišta u Rijeci koja svakako doprinosi razvoju visokoobrazovne i znanstvene djelatnosti grada Rijeke. Kao i mnoge druge knjižnice, tako i ova ima iscrpnu povijest koju ćemo ukratko predstaviti. Sve započinje 1627. godinom kada Isusovački red dolazi u Rijeku i osniva svoj kolegij i gimnaziju, 1726. godine nastaje filozofski fakultet, a 1728. godine i teološki. Samim time potrebna je knjižnica koju isusovci osnivaju za potrebe profesora i studenata. Vrlo je logično da su stoga isusovačke knjige bile temelj fonda ove knjižnice. Godine 1733. dolazi do ukidanja isusovačkog reda, a samim time i seminara, kolegija, gimnazije i fakulteta, pa su zapečaćene i prostorije u kojima su se nalazile knjige. Fond knjižnice stajao je zatvoren ukupno četiri godine prije nego je popisao od strane riječke Općine i tada je brojao ukupno 1 644 naslova u 2 570 svezaka. Nakon niza povijesnih događaja 1782. godine spojene su darovane knjižnice Benzoni i Marotti s knjižnicom isusovačkog kolegija i nautičke akademije.⁹⁶ Tada je osnovana tzv. gradsko-gimnazijska knjižnica koja je ujedno bila i prva javna knjižnica u Rijeci.

Zabilježeno je kako je 1839. godine ta knjižnica posjedovala 5 652 naslova u 9 200 svezaka, a 1839. godine s radom je započela i *Biblioteca Civica*. Zanimljiv je podatak kako je 1910. godine na mjesto bibliotekara u ovoj knjižnici došao Pietro Pillepich i ustrojio riječku knjižnicu po svim ondašnjim zahtjevima struke. Tada je izrađen i abecedni, predmetni, mjesni i stručni katalog. Svojom nabavnom politikom knjižnica se profilirala kao općeznanstvena knjižnica. Otvaranjem različitih fakulteta na području grada Rijeke, (medicinski, tehnički, pedagoški, ekonomski i sl.), ali i viših škola (viša pomorska škola) Naučna biblioteka svoju djelatnost i izgradnju fondova usmjerava prema nastavnom i znanstveno-

⁹⁶ SVKRI - povijest, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/o-nama/povijest> (posjet 28.06.2017.)

istraživačkom radu.⁹⁷ Zbog toga knjižnica 1979. godine postaje pridružena članica Sveučilišta u Rijeci.

Kada 1993. godine u Republici Hrvatskoj na snagu stupa novi Zakon o visokim učilištima i osnivač Naučne biblioteke postaje Sveučilište u Rijeci, mijenja se i ime knjižnice u Sveučilišna knjižnica Rijeka. Tada počinje i njen veliki procvat; već u drugoj polovici 90-ih godina 20. stoljeća ova knjižnica u svom poslovanju sve intenzivnije koristi umrežena računala i razvija svoj online katalog dostupan preko interneta. Nastavlja nizati svoje uspjehe i u 21. stoljeću kada promiče svoje baštinske fondove oblikovanjem nove povijesne zbirke i uspostavom integriranog knjižničnog sustava Sveučilišta. Godine 2014. knjižnica uvodi objedinjeni sveučilišni katalog, ali i jedinstvenu tražilicu koja funkcionira po principu Google tražilice odnosno tzv. *discovery* servisa putem kojeg se intuitivnim unosom ključne riječi istovremeno pretražuje skupni katalog i sve druge baze podatka dostupne Sveučilištu.⁹⁸ Godine 2015. preuređuje se korisnički prostor knjižnice i poboljšavaju opći uvjeti za boravak korisnika. Niz različitih projekata doveli su do toga da je SVKRI nagrađena priznanjem za knjižnicu 2015. godine, a 2016. je primila i Godišnju nagradu grada Rijeke.

Zgrada u kojoj se danas nalazi SVKRI izgrađena je 1887. godine za potrebe školstva odnosno ženske osmogodišnje građanske škole prema nacrtu tršćanskog arhitekta Giacoma Zammata. Tokom povijesti sa zgradom se događalo mnoga toga; možemo samo spomenuti kako je bila razrušena u bombardiranjima tokom II. svjetskog rata. Međutim, vjernim popravcima i rekonstrukcijama osposobljena je za rad 1950-ih godina.

Zbirke koje se mogu pronaći u ovoj knjižnici su sljedeće;

1. povijesna zbirka u koju ulazi periodika, zbirka *Adriatica*, stara i rijetka građa (rara) iz 16. stoljeća, 17. stoljeća, 18. stoljeća, iz perioda od 1801. do

⁹⁷ Isto

⁹⁸ Isto

1830. godine za stranu građu i do 1850. godine za Croaticu, knjige općeg fonda (1831./1851.-1947.).⁹⁹

2. disertacije Sveučilišta u Rijeci – doktorske disertacije obranjene na Sveučilištu u Rijeci. Od 1987. godine broji ih se ukupno 184, a godinama se popunjava novo-obranjenim doktoratima. Ova zbirka posebna je i po tome što ima posebnu inventarnu knjigu, jedinice građe se odvojeno smještaju pod signaturom DUF, a izrađuje se i posebni matični, abecedni, stručni i mjesni katalog na listićima.¹⁰⁰
3. Riječke novine: 1843-1918. – zbog propadanje novinskog papira, novinska građa spada u najugroženija kulturna dobra. Kako SVKRI obiluje ovakvom vrstom građe dolazi do digitalizacije starih zavičajnih novina, njihove pohrane, objavljivanje na webu i uvrštavanja u online informacijska pomagala knjižnice.¹⁰¹ SVKRI ovom zadatku pristupa prioritarno.
4. zbirka o zaštiti – obiluje uputama o upravljanju građom, načinom njezine pohrane, zaštite, restauracije, očuvanja, mjerama pripravnosti o kriznim situacijama te promotivnim aktivnostima u smislu ekonomske propagande i prikupljanja financijskih sredstava za očuvanje baštine. Ova se zbirka nalazi u Znanstveno-istraživačkoj čitaonici, a može joj se pristupiti i putem online kataloga knjižnice.¹⁰²
5. zbirka Mohorovičić – sadrži građu iz knjižnice obitelji Mohorovičić. Nastala je 2010. godine obradom 600-tinjak knjiga koje su preuzete 1981. godine. Uglavnom je riječ o knjigama s *ex-librisom* dr. Stjepana Mohorovičića, a samo je jedan primjerak označen *ex-librisom* njegova oca Andrije.¹⁰³ Riječ je o vrlo vrijednoj zbirci koja donosi literaturu s područja

⁹⁹SVKRI – povijesna zbirka, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/povijesna-zbirka> (posjet 28.06.2017.)

¹⁰⁰ SVKRI – disertacije Sveučilišta u Rijeci, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/doktorske-disertacije> (posjet 28.06.2017.)

¹⁰¹SVKRI – riječke novine, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/rijecke-novine> (posjet 28.06.2017.)

¹⁰²SVKRI – zbirka o zaštiti, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/zbirka-o-zastiti> (posjet 28.06.2017.)

¹⁰³SVKRI – zbirka Mohorovičić, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/mohorovicic> (posjet 28.06.2017.)

prirodnih znanosti (matematika, fizika, meteorologija, seizmologija) objavljivanu od druge polovice 19. stoljeća do prve polovice 20. stoljeća.

Bitno je još napomenuti i kako SVKRI donosi i izložbu Glagoljice, ali i povremene izložbe od kojih bismo mogli navesti samo neke; *Luppis i Whitehead – građani Rijeke, građani svijeta; Izložba Ruđer Bošković; Fotografija u knjizi, Čakavska rič; Black American History; Isusovački kolegij; Riječki književni vremeplov* itd. Izložba Glagoljice stalna je izložba koja se može pogledati u prizemlju zgrade knjižnice. Otvorena je još davne 1986. godine u čast obilježavanja 25. godišnjice odluke o pripojenju Istre i Rijeke matici Hrvatskoj.¹⁰⁴ Autori izložbe bili su dr. Vanda Ekl, akademik Branko Fučić i arhitekt Igor Emili.

7.1 Grafička građa u SVKRI

Do podataka o grafičkoj zbirci bilo je poprilično teško doći iz razloga što se ne nalaze na internetskim stranicama knjižnice. Prilikom posjeta knjižnici, osoblje koje sam upitala o informacijama vezanim uz grafičku građu zbunjeno su me uputili da se poslužim mail adresom informat@svkri.hr kako bih dobila sve potrebne informacije. Tada mi se javila viša knjižničarka Sanja Kosić, voditeljica Odjela nabave i obrade građe, od koje sam dobila sve tražene informacije.

Grafička građa SVKRI nije oblikovana kao tematska zbirka, kao što smo to vidjeli u nekim drugim knjižnicama npr. NSK u Zagrebu. Grafička građa se u SVKRI prikuplja, obrađuje, pohranjuje i pruža na korištenje unutar tematskih zbirki. Cjelokupni fond SVKRI mogli bismo podijeliti na četiri tematske zbirke:

- a) sveučilišna zbirka

¹⁰⁴SVKRI – glagoljica, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/izlozbe/glagoljica> (posjet 28.06.2017.)

- b) zavičajna zbirka *Adriatica* (građa izdana na području zavičaja, ona koja o njemu govori i obuhvaća autore s područja tog zavičaja)
- c) nacionalna zbirka
- d) opći fond.

Uz to knjižnica čuva i posjeduje baštinske zbirke starije građe nastale od 1947. godine, već spomenuta povijesna zbirka i *Biblioteca Civica*.

Grafička građa u ovoj knjižnici obuhvaća crteže, fotografije, grafičke mape, grafike, ovitke, plakate, razglednice, čestitke, likovne reprodukcije i sl. Ovisno o svome sadržaju ova se građa raspoređuje u gore navedene zbirke. Tada svaka jedinica dobiva svoj inventarni broj (slovna oznaka inventarnog broja različita je od vrste građe) i signaturnu oznaku (također postoje različite ovisno o kojoj se građi radi).

Grafička građa je u SVKRI uglavnom došla putem obveznog primjerka kojeg knjižnica prima i čuva, manji dio grafičke građe ovoj je knjižnici darovan, dok se zamjena i kupnja kao način nabave ove vrste građe javlja samo sporadično.

Prema izvješću knjižnice (zaključenom s 31.12.2016.) SVKRI je u svom fondu imala 56 105 jedinica grafičkih dokumenata. Najveći dio građe, nažalost još uvijek nije obrađen, no nekoliko tisuća plakata u ovom je trenutku pojedinačno obrađeno i podaci su dostupni kroz knjižnični katalog. Obrađen je i velik broj grafičkih mapa, a ovici se obrađuju uz matične publikacije te se pohranjuju pod signaturom te matične publikacije i pohranjuju u posebno spremište.

Maleni dio grafičke građe uspio se digitalizirati i to uglavnom u svrhu njezine zaštite što trenutno zadovoljava zakonsku regulativu – odnosi se na autorska prava. Masovna digitalizacija ove vrste građe i njeno davanje na korištenje javnosti ovisiti će o mogućnostima knjižnice prvenstveno financijama i kadrovima, ali i o eventualnim promjenama zakonskih regulativa o autorskim pravima.

8. Zaključak

Zaključno bismo mogli napomenuti kako su zbirke grafika u knjižnicama vrlo rijetke na području Hrvatske. Najcjelovitija je svakako nebrojeno puta spomenuta Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Hrvatska grafika od davnina je bila vrlo uspješna, pratila je europske trendove i kroz povijest je dala mnoga velika imena i umjetnička djela. Kako bismo ovu vrstu građe detaljno predstavili u knjižnicama i omogućili korisnicima potpun doživljaj, prilikom obrade treba prevladavati muzeološki pristup. Iz tog razloga idealno bi bilo kada bi katalogizator posjedovao određena znanja iz umjetnosti i ikonografije ili bio te struke. To je još jedan od problema koji se vrlo često javlja jer zbog financija i veličine knjižničarskih ustanova uglavnom takvih kadrova nema. To može dovesti do puno većeg opsega posla i istraživačkog rada ako grafička građa prilikom dolaska u knjižnicu dođe u ruke katalogizatora koji je neke druge struke. Za njega bi taj posao bio iscrpniji i vjerojatno bi se morao mnogo više potruditi oko opisa istražujući izvore, tražeći pomoć ili savjete svojih kolega i drugih stručnjaka.

Posebno poglavlje posvećeno je digitalizaciji grafičke građe, a navedeni su i neki primjeri uspješnih digitalizacija. Smatram kako je digitalizacija iznimno bitna za sve vrste građe u knjižnicama zbog velikog tehnološkog napretka, ali i korisnika koji na lakši način mogu doći do nekog izvora iz udobnosti vlastitog doma. Za grafike ona igra veliku ulogu i iz razloga što se na taj način štiti original, ali i omogućava proučavanje određenog djela bez fizičkog odlaska u knjižnicu i dugoročnog sjedenja u čitaonicama. Kao najveći problem, naravno, javlja se financijsko pitanje zbog čega se vrlo često digitalizacija stavlja u drugi plan. Međutim vrlo dobar primjer je *Digitalizirana zagrebačka baština* i smatram kako bi i druge knjižnice mogle po uzoru na ovaj projekt učiniti nešto sa svojom grafičkom građom.

Grafičke zbirke knjižnice na Princetonu navela sam kao primjer zbog velikog i zanimljivog fonda naročito zbog posmrtnih maski koje su skulpturalna djela i kod nas se uglavnom gotovo nikad ne pronalaze u knjižnicama već samo u muzejima.

Na temelju građe koja se nalazi u hrvatskim grafičkim zbirkama možemo zaključiti kako one uglavnom mogu korespondirati sa zavičajnim zbirkama. Uglavnom je riječ o manje umjetničkim vrijednim djelima i autorima koja su skupljena na području matičnog grada/mjesta knjižnice i daju određene povijesne ili druge podatke o životu tog dijela Hrvatske. Osim naravno NSK koja sadrži vrijedna umjetnička i povijesna djela koja su vrijedan izvor velikom broju istraživača i stručnjaka. SVKRI na tragu je grafičke zbirke jer sadrži veliki broj grafičkih jedinica, no za to će morati proći još niz godina.

Bilo je vrlo zanimljivo istraživati i pronalaziti podatke o grafičkim zbirkama u knjižnicama, no također i vrlo težak zadatak s obzirom da ima malo literature. Nadam se da ću tokom svog daljnjeg rada imati prilike sudjelovati u obrađivanju grafičke građe i da će mi sva stečena znanja iz ovoga radu u tome pomoći.

Literatura

1. Batušić S. Pregled povijesti umjetnosti. Zagreb: Školska knjiga, 1964.
2. Dujmović D. Stvarna kazala u publikacijama iz kulture i umjetnosti // Predmetna obradba: ishodište i smjernice : zbornik radova / Lasić-Jazić J.; Leščić J.; Petric J. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1998., str. 166-184.
3. Digitalne zbirke NSK, URL: <http://digitalna.nsk.hr/> (posjet 08.07.2017.)
4. Enciklopedija, URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23038> (posjet 02.05.2017.)
5. Grafička zbirka Kr. Sveučilišne knjižnice u Zagrebu. // Narodna starina. 10., (1931.), str. 107-110., URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=100580 (posjet 20.06.2017.)
6. Horvat A. Digitalizacija i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 55., 2., (2013.), str. 17-27., URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=156960 (posjet 10.07.2017.)
7. Horvat A. Knjižnični katalog i autorstvo. Rijeka: Benja, 1994.
8. Horvat A.; Živković D. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2013.
9. Ilić-Olujić T. Muzealnost pjesničko-grafičkih mapa u Grafičkoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. // Muzeologija. 43/44., (2006/2007), str. 109-114., URL: <http://hrcak.srce.hr/file/114224>. (posjet 05.05.2017.)

10. Ilić-Olujić T. Umjetnički oblikovana/oslikana knjiga - dio umjetničke zbirke ili knjižničnog fonda. // Muzeologija. 48/49., (2011/2012.), str. 46-49., URL: <http://hrcak.srce.hr/file/164825> (posjet 02.05.2017.)
11. Jakubin M. Osnove likovnog jezika i likovne tehnike. Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1990.
12. KGZ, URL: <http://kgzdz.arhivpro.hr/?sitetext=299> (posjet 20.06.2017.)
13. KGZ, URL: <http://kgzdz.arhivpro.hr/?sitetext=387> (posjet 20.06.2017.)
14. Kužić-Purgarić B. Vremenske predmetne odrednice u predmetnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 51., ¼, (2008.), str. 19-35., URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=127513&lang=en (posjet 08.06.2017.)
15. Magić V. Metropolitanska knjižnica u Zagrebu. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012.
16. Maštrović M. Dokumentiranje, izlaganje i predstavljanje Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. // Muzeologija. 41/42., (2004.), str. 175-182., URL: <http://hrcak.srce.hr/77512> (posjet 08.05.2017.)
17. Maštrović M. Problemi predmetne obrade neknjižne građe s posebnim osvrtom na obradu crteža i grafika. // 4. seminar: arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / Willer M.; Katić T. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001., str. 175-179.
18. Maštrović M. Problemi predmetne obradbe neknjižne građe s posebnim osvrtom na obradbu crteža i grafika. // Predmetna obradba: ishodišta i smjernice: zbornik radova / Lasić-Lazić J.; Leščić J.; Petric J. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 1998., str. 192-196.
19. NSK, URL: <http://www.nsk.hr/graficka-zbirka/> (posjet 05.05.2017.)

20. Pelc M. Od primanja do stvaranja: hrvatska grafika 15. i 16. stoljeća. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 48., ¾, (2005.), str. 16-49., URL: <http://www.hkdrustvo.hr/vbh/broj/91> (posjet 09.05.2017.)
21. Princeton, URL: <https://rbcs.princeton.edu/divisions/graphic-arts-collection> (posjet 20.06.2017.)
22. Schmidichen N. Zbirka crteža hrvatskih umjetnika u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. // Informatica museologica. 20., ½., (1990.), str. 82-84., URL: <http://hrcak.srce.hr/145058> (posjet 20.06.2017.)
23. Stančić H. Digitalizacija. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2009.
24. Svenonius E. Intelektualne osnove organizacije informacija. Lokve: Benja, 2005.
25. SVKRI – disertacije Sveučilišta u Rijeci, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/doktorske-disertacije> (posjet 28.06.2017.)
26. SVKRI – glagoljica, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/izlozbe/glagoljica> (posjet 28.06.2017.)
27. SVKRI – povijesna zbirka, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/povijesna-zbirka> (posjet 28.06.2017.)
28. SVKRI - povijest, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/ona/povijest> (posjet 28.06.2017.)
29. SVKRI – riječke novine, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/rijecke-novine> (posjet 28.06.2017.)
30. SVKRI – zbirka Mohorovičić, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/mohorovicic> (posjet 28.06.2017.)

31. SVKRI – zbirka o zaštiti, URL: <http://www.svkri.uniri.hr/index.php/zbirke/zbirka-o-zastiti> (posjet 28.06.2017.)
32. Šolar R. Projekti digitalizacije Kartografske i grafičke zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani. // 7. seminar: arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / Willer M.; Katić T. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001., str. 229-232.
33. Tadić K. Rad u knjižnici. Opatija: Naklada Benja, 1994.
34. Upute za poslovanje narodnih knjižnica / Malnar A. (ur.) Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 1996.
35. Vlašić-Jurić V. Dioklecijanova palača na prikazima u Grafičkoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. // Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu. 2., 1., (2011.), str. 205-215., URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=112148 (posjet 20.06.2017.)
36. Vlašić-Jurić V. Obrada neknjižne građe na primjerima grafike Sebastiana Furcka iz fonda Grafičke zbirke NSK u Zagrebu. // Glasnik Društva knjižničarstva Slavonije i Baranje. ½, (2014.), str. 83-90., URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2015/09/242_Vlasic-Juric_2014_1-2.pdf (posjet 03.05.2017.)
37. Vlašić-Jurić V.; Ilić-Olujić T. Važnost odrednice za vrstu i fizičko obilježje pri sadržajnoj obradi i analizi likovnih djela : na primjeru likovne građe iz Grafičke zbirke NSK u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 57., 1-3., (2014.), str. 377-390., URL: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1737/vbh/God.57\(2014\),br.1-3](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1737/vbh/God.57(2014),br.1-3) (posjet 02.05.2017.)

38. Vujić Ž. Možemo li govoriti o sadržajnoj obradi muzejske građe. // Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova: Rovinj, 1997./ Willer M.; Katić T. (ur.) Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1998., str. 177-180.
39. Zakon, URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (posjet 10.07.2017.)

Popis reprodukcija

Slika 1 – Franz Gruler; Carl Voelckner, *Osnova za sgradjenje pješačke vojarne u Zagrebu*, arhitektonski nacrt, 1881., Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2011., Zagreb na pragu modernog doba

Slika 2 – Ivan Standl, *Hrvatski školski muzej*, fotografija, 1893., Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2010., Zagreb na pragu modernog doba

Slika 3 – Zagreb: Umjetnički paviljon, razglednica, 1903., Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2008., Zagreb na pragu modernog doba

Slika 4 – Jeremy Benthan, *Posmrtna maska, 1748-1832.*, Portraits, Grafička zbirka Knjižnice sveučilišta Princeton

Slika 5 – Hommage Andriji Mauroviću povodom izložbe iz 2011. godine u NSK u Zagrebu

Slika 6 – Martin Rota Kolunić, *Ferdinand – portret, 1575.*, Beč, Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Slika 7 – Rembrandt Van Rijin, *Autoportret, 1638.*, Amsterdam, Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu – zbirka stranih crteža i grafika

Slika 8 – Maja Franković, *Knjige-objekti, 1997-1998.*

Slika 9 – J. Bernhard Von Erlach, *Dioklecijanova palača, 1712.*, Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu – zbirka stranih crteža i grafika

Slika 10 – Robert Adam, *Peristil, 1764.*, Beč

Slika 11 – Razglednica Zagreba, 1903., Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu – zbirka razglednica

Slika 12 - Julije Klović, *Bogorodica s usnulim Isusom, sv. Josipom i Ivanom Krstiteljem*, crtež, 16. st., Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu – zbirka stranih crteža i grafika